

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Інститут журналістики

САДІВНИЧИЙ ВОЛОДИМИР ОЛЕКСІЙОВИЧ

УДК 007 : 070 : 316.77 : 61(09)«18/191»(043.3)

**СТАНОВЛЕННЯ ВІТЧИЗНЯНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ
В СЕГМЕНТІ МЕДИЧНОЇ ПРЕСИ НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ
XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТЬ:
ТИПОЛОГІЯ, ФУНКЦІОНАЛЬНО-ЗМІСТОВІ ОСОБЛИВОСТІ,
КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ СКЛАДНИКИ**

27.00.04 – теорія та історія журналістики

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня доктора наук
із соціальних комунікацій

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі історії журналістики Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України

Науковий консультант: доктор філологічних наук, професор
Сидоренко Наталія Миколаївна, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут журналістики, завідувач кафедри історії журналістики.

Офіційні опоненти: доктор наук із соціальних комунікацій, професор
Сніцарчук Лідія Віталіївна, Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника, завідувач науково-дослідного інституту пресознавства;

доктор наук із соціальних комунікацій, професор
Богуславський Олег Вікторович, Класичний приватний університет, проректор з навчально-методичної роботи – директор Інституту журналістики і масової комунікації;

доктор філологічних наук, професор
Поплавська Наталія Миколаївна, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, завідувач кафедри журналістики.

Захист відбудеться «22» лютого 2016 р. об 11-й годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.33 Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 04119, м. Київ, вул. Мельникова, 35/1, Інститут журналістики.

Із дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка: 01033, м. Київ, вул. Володимирська, 58.

Автореферат розісланий «21» січня 2016 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат наук із соціальних комунікацій, доц.

Б. М. Носова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Визначні наукові відкриття кінця XVIII й усього XIX ст. найчастіше пов'язані з природничими та медико-біологічними знаннями, що й викликало загальний підйом медичної науки та практики. А світової ваги винаходи теорії клітинної будови живих організмів, мікробного походження хвороб, рентгєнівських променів, укладання основ імунології, створення вчення про імунітет, запровадження вакцинації, анестезії, антисептики та асептики тощо дозволили зберегти й продовжити життя мільйонам людей. Такого рівня важливості наукової та науково-популярної інформації, як у медицині, не було в жодній із галузей знань і людської діяльності. Завдання збереження та передачі даних про хвороби людини, методи профілактики й лікування ставив і загальний підйом медичної науки та практики.

Роботи з проблем медицини аж до другої половини XVII ст. публікувались у наукових журналах загального профілю. Згідно з енциклопедичними відомостями першим спеціальним медичним журналом став «Nouvelles descouvertes sur toutes les parties de la medecine» («Нові відкриття в усіх галузях медицини») (1679–1681), що видавав паризький хірург Н. Бленї (Nikola Blėgny). Загалом на початку XVIII ст. виходило понад 170 медичних журналів і періодичних наукових праць¹. Першим медичним медіа у Російській імперії історики називають «Санкт-Петербургскія врачебныя ведомости» (1792–94), видавець – професор Калінкинського хірургічного інституту Ф. Уден. На теренах Наддніпрянської України професійне періодичне видання «Современная медицина» у 1860 р. заснував професор О. Вальтер.

У період 1860–1920 рр. у 9 губерніях Наддніпрянської України (Волинська, Катеринославська, Київська, Подільська, Полтавська, Таврійська, Харківська, Херсонська та Чернігівська) виходило друком 186 спеціалізованих періодичних і продовжуваних видань із питань гуманітарної та ветеринарної медицини.

Наші підрахунки базуються на аналізі: а) каталогів провідних бібліотечних установ: Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського НАН України, Національної наукової медичної бібліотеки України, Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка, Одеської національної наукової бібліотеки, Російської національної бібліотеки (Санкт-Петербург); б) каталогів деяких обласних бібліотек – це, як правило, колишні центри губерній, відомчих та вищих навчальних закладів: Дніпропетровська обласна універсальна наукова бібліотека, наукова бібліотека ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка, наукова бібліотека «Таврика» ім. О. Х. Стевена (Сімферополь), науково-довідкова бібліотека Центральних державних архівів України, бібліотека Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського, бібліотека Харківського національного медичного університету, Херсонська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Олєся Гончара, Чернігівська обласна універсальна наукова бібліотека та ін.; в) зафіксованих даних низки наукових і бібліографічних джерел тощо.

Саме ці видання, що є значущим сегментом вітчизняного інформаційного простору, ми й уводимо як об'єкт у сферу наук із соціальних комунікацій.

¹ Медицинская периодическая печать // Большая медицинская энциклопедия : в 30 т. – Т. 14 : Медицина – Меланоз / Гл. ред. Б. В. Петровский. – 3-е изд. – М. : Советская энциклопедия, 1980. – С. 377.

На відміну від інших тогочасних медіа спеціалізована медична преса зуміла поєднати місцеві, загальнодержавні та загальносвітові факти: насамперед відображався стан розвитку медицини тієї території, де виходили видання; уміщувалися новини місцевого життя; передруки стосувалися лише визначних медичних досягнень; наукова комунікація між представниками однієї галузі розвивалася на рівнях розуміння й партнерства; для привернення читацької уваги використовувалася інформація, яка б допомагала позбавитися фізичних страждань тощо. Ця преса донесла природу, зміст і значення медико-біологічних наукових відкриттів до масової аудиторії, виконала місію популяризації наукової медицини, переконала загал у незворотності наукової медичної допомоги для продовження життя.

У жодному іншому корпусі спеціалізованої періодики не вирізняється настільки значима когорта славних імен серед видавців, редакторів і засновників, як у медичній. Зародження переважної більшості видань пов'язане із творчою ініціативою видатних особистостей, які поєднували медичну практику й наукову діяльність, розуміли з позицій свого високого світовідчуття необхідність поширення медичних теорій та одержання відомостей від інших, цінували роль дискусії з колегами на сторінках журналів і наукових збірників, визнавали значення друкованого наукового слова в періодичному виданні, значення комунікації для розвитку галузі, покликаної піклуватися про людське здоров'я, тощо. Серед них – В. Високович, М. Галин, М. Гамалія, П. Гордєєв, В. Данилевський, О. Дедюлін, М. Долгоруков, П. Ковалевський, О. Корчак-Чепурківський, С. Коршун, І. Лешко-Попель, Є. Лукасевич, І. Луценко, М. Мельников-Разведенков, І. Мечников, Й. Мочутковський, В. Недригайлов, П. Немоловський, М. Рязанцев, І. Сікорський, А. Скороходько, А. Ходін, О. Черняхівський, Т. Юдін та багато ін. Усього видавцями, засновниками та редакторами було понад 180 представників медицини.

Вирізнялася й аудиторія таких медіа – була не просто споживачем інформації, що пропонувалась, а оцінювала її, брала активну участь у виробленні, впливала на тематичну політику, формувала принципи викладу, насичення термінами, дискусійність, географію матеріалів. У процесі освоєння тексту одна особа могла змінювати свою роль, будучи то читачем, то автором. Відповідно комунікація ішла не в архетипній парі «автор – читач», а в архетипній тріаді «автор – читач – автор» і відбувалася по колу. Читачами й авторами були, наприклад, М. Бекетов, В. Бехтерев, О. Богомолець, С. Боткін, В. Войно-Ясенецький, Д. Заболотний, І. Липа, М. Нещадименко, В. Образцов, Є. Павловський, М. Скліфосовський, М. Стражеско, Л. Ценковський, Є. Черняхівський та ін., а також студенти-медики, земські лікарі, художник І. Рєпін, письменники М. Арцибашев, М. Коцюбинський, М. Лесков, Л. Толстой, Шолом-Алейхем, К. Чуковський, самі редактори та ін.

Науково-теоретична та практична актуальність дослідження зумовлена недостатністю наукових знань із питань виникнення спеціалізованих медичних періодичних і продовжуваних видань Наддніпрянської України XIX – початку XX ст., їх впливу на соціум, та відсутністю комплексного журналістикознавчого дослідження становлення і розвитку медичної преси як сегмента інформаційного простору.

Обрана тема для історії й теорії журналістики є науково важливою у площинах: розгортання міждисциплінарних досліджень у царині медіазнавства; спрямова-

ності на опрацювання спеціалізованої медичної преси шляхом дослідження динаміки її становлення і розвитку, використання історичного досвіду для розв'язання проблем сучасної журналістики; з'ясування окремих принципів розвитку соціальної комунікації у вітчизняному інформаційному просторі; заповнення недостатнього знання в історичному журналістикознавстві та принципах розвитку соціальної комунікації для розуміння цілісності вітчизняного інформаційного простору.

Вивчення поставленої проблеми також дозволяє сформулювати цілісне уявлення про становлення та розвиток практичної медицини, що, вочевидь, має не другорядне значення і для становлення сучасної історії медицини.

Загалом актуальність питань розвитку сьогочасної соціальної комунікації нерозривно пов'язана з історією виникнення, становлення та розвитку комунікаційних процесів: сучасний стан коріниться в минулому настільки глибоко, наскільки ми хоча б на чуттєвому рівні розуміємо безперервну тяглість розвитку суспільства.

Передусім, говорячи про **стан наукового опрацювання** означеної проблеми, потрібно наголосити на тому, що спеціалізовані періодичні та продовжувані медичні видання у журналістикознавстві та вітчизняній соціальній комунікації комплексно не вивчалися. Виникнення, становлення та розвиток цієї преси журналістикознавцями, істориками, краєзнавцями, медиками, соціологами, економістами, представниками інших галузей науки висвітлювалися переважно дотично або в розрізі розроблення інших проблем.

Джерелом фактичних даних стали насамперед спеціалізовані медичні періодичні та продовжувані видання. Значний масив джерел становлять також бібліографічні каталоги та покажчики ретроспективного плану, підготовлені як авторськими колективами, так і окремими дослідниками (В. Ігнатієнко, М. Лісовський, І. Мілясевич, Н. Сидоренко, О. Хоменок та ін.²); бібліографічні роботи представників української еміграції; монографії та статті з історії земської преси й журналістики дореволюційного часу; праці сучасних дослідників. Кількість фактично вивчених автором видань значно перевершує матеріал, поданий у дисертації.

Зв'язок роботи з науковими темами, програмами, планами. Дисертаційне дослідження пов'язане із проблематикою комплексної наукової теми Інституту журналістики КНУ імені Тараса Шевченка «Український медійний контент у соціальному вимірі» (номер державної реєстрації № 11БФ045-01).

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні історії та теорії спеціалізованої преси як значущого сегмента інформаційного простору через виявлення основних

² Див.: Ігнатієнко В. А. Бібліографія української преси. 1816–1916 / В. Ігнатієнко. – Харків ; Київ : Держвидав України, 1930. – 288 с.; Библиография русской периодической печати 1703–1913 гг. : материалы для истории русской журналистики / Сост. и изд. Н. М. Лисовский. – Петроград : Типография Акц. Общ. Тип. Дела, 1915. – 1067 с.; Мілясевич І. В. Періодичні видання Волинської губернії XIX – початку XX століття : іст.-бібліогр. дослідж. / Ірина Мілясевич ; Нац. акад. наук України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника, Н.-д. центр періодики. – Львів : ЛНБ, 2004. – 376 с.; Періодичні видання Києва (1835–1917) : покажчик / Анастасія Волобуєва, Наталія Сидоренко, Олександр Сидоренко, Олена Школьна. – К. : Темпора, 2011. – Т. 4. – 208 с., іл.; Періодичні видання Катеринослава та Катеринославської губернії (1838–1917 рр.) : [список / укл.: Н. М. Сидоренко, О. І. Сидоренко, О. Д. Школьна]. – Львів ; Київ, 1995. – 154 с.; Періодичні видання Подільської губернії (1838–1917 рр.) : [покажчик / укл. Сидоренко Н. М., Школьна О. Д., Сидоренко О. І., Фінклер В. В.]. – Львів ; Київ, 1999. – 69 с.; Періодичні видання Полтавської губернії (1838–1917 рр.) : [список / укл.: Н. М. Сидоренко, О. І. Сидоренко, О. Д. Школьна]. – Львів ; Київ, 1996. – 128 с.; Хоменок О. С. Дореволюционная периодическая печать Таврической губернии (1838–1916) : очерк истории и библиограф. указатель / О. С. Хоменок. – Одесса : АО БАХВА, 2003. – 180 с.

закономірностей формування медичних періодичних і продовжуваних видань Наддніпрянської України другої половини ХІХ – початку ХХ ст., визначення типологічних, функціонально-змістових і комунікативно-прагматичних складників та особливостей структуризації.

Для досягнення зазначеної мети поставлені такі **завдання**:

- з'ясувати структурні елементи соціокомунікативного та джерелознавчого аспектів системи спеціалізованого медичного інформування, дати визначення понять «спеціалізований медичний інформаційний простір» та «спеціалізовані медичні періодичні та продовжувані видання»;

- системно виявити, провести максимально повний облік і точний опис періодичних і продовжуваних видань медичного спрямування, що виходили друком на території Наддніпрянської України у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст., укласти бібліографічний покажчик;

- проаналізувати стан розроблення означеної проблеми в українській та зарубіжній історіографії, визначити інформаційний потенціал, об'єктивність і повноту її науково-теоретичного осмислення;

- дослідити тематично-змістові аспекти теоретико-академічного, практично-лікарського, культурно-просвітницького, соціального, суспільно-політичного та рекламно-інформаційного контентів аналізованих видань;

- осмислити внесок редакторів, засновників і видавців у виникнення спеціалізованої медичної преси та їхню роль у функціонуванні її як сегмента інформаційного простору;

- обґрунтувати теорію спеціалізованої медичної преси на досягнутій науковій базі та вивченні таких соціокомунікативних параметрів видань, як особливості виникнення, типологічні характеристики, індикатори інтенсивності комунікації.

Об'єктом дослідження є система становлення, розвитку та функціонування спеціалізованих медичних періодичних і продовжуваних видань Наддніпрянської України другої половини ХІХ – початку ХХ ст.

Предметом наукового аналізу стали: типологічні характеристики, функціонально-змістові та проблемно-тематичні особливості, комунікативно-прагматичні складники аналізованих видань.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період від появи першого спеціалізованого медичного видання на території Наддніпрянської України (1860 р.) і до початку 20-х рр. ХХ ст. Обрані межі надають можливість показати організацію та зміст розвитку спеціалізованих медичних видань як сегмента вітчизняного інформаційного простору в двох системах суспільного ладу – за умов Російської імперії та періоду Української революції 1917–1920 рр. Наше дослідження хронологічно обмежене 1920 р., коли в Україні з установленням влади більшовиків почали стверджуватися нові форми розвитку журналістики та соціокомунікативної діяльності загалом. Хронологічні рамки почасти порушуються, що викликано необхідністю показати історичні корені або наслідки того чи іншого явища.

Територіальні межі дослідження охоплюють 9 губерній Наддніпрянської України: Волинську, Катеринославську, Київську, Подільську, Полтавську, Таврійську, Харківську, Херсонську, Чернігівську.

Теоретико-методологічною основою дисертаційного дослідження стали системно-цілісний підхід до вивчення, становлення та розвитку системи соціальної комунікації в Україні, засади джерельної достовірності, теоретичні узагальнення історичного знання. Найважливішими правилами вважали ми принципи світоглядності, всебічності, наступності (спадкоємності), системності в підходах до явища. Системність передбачає аналіз елементів і закономірностей виникнення й розвитку явища та його еволюції, сутності й законів розвитку. Принципи дослідження ми розуміли як емпірично вироблені, науково осмислені й практично усталені найважливіші правила пізнання, дотримання яких закладає гарантії глибокого вивчення та правдивого висвітлення тієї чи іншої проблеми. За основу під час виконання роботи взято описові методи досліджень, що дозволяють проникнути в причини того чи іншого явища, з'ясувати головні етапи його розвитку, вплив конкретної ситуації на характер подій; зіставити локальні явища із загальноісторичними процесами. Також ми опиралися на історичний, логічний, біографічний, хронологічний, статистичний методи, контент-аналіз, зіставно-стилістичний аналіз та метод архівного дослідження.

Теоретико-методологічні засади дослідження базуються на працях із журналістикознавства, історії медицини, соціолінгвістики, наукознавства, філософії, історії науки, літературознавства, теоретичних аспектів соціальних комунікацій і проблем функціонування засобів масової комунікації, а також на наукових гіпотезах здобувача. Із сучасних досліджень, що стосуються всього сегмента спеціалізованих медіа в соціальній комунікації, основою для проведення аналізу, важливим науково-теоретичним джерелом стали розробки Н. Артамонової, О. Богуславського, А. Бойко, Л. Василик, С. Горевалова, О. Гояна, Т. Гунчака, А. Завадовського, В. Здоровеги, Н. Зелінської, Н. Зражевської, В. Іванова, С. Квіта, О. Коновця, С. Кравченко, Н. Кушнарченко, І. Крупського, В. Лизанчука, О. Мелешенка, І. Михайлина, І. Міляевич, А. Москаленка, О. Мукомели, А. Непомнящего, М. Нечиталюка, І. Паримського, А. Погрібного, О. Пономаріва, Н. Поплавської, Б. Потятиника, В. Різуна, М. Романюка, К. Серажим, Н. Сидоренко, Л. Сніцарчук, В. Теремка, М. Тимошика, Ю. Фінклера, О. Чекмишева, Б. Чернякова, Ю. Шаповала, В. Шевченко, Н. Шумарової, Н. Яблоновської та інших. А також зарубіжних дослідників, таких як О. Акопов, С. Багдасар'ян, Д. Бекасов, М. Бережна, К. Беррі, О. Вартанова, С. Виноградова, В. Горохов, Б. Єсін, Я. Засурський, Г. Інніс, М. Кім, С. Корконосенко, Дж. Р. Коул, Р. Лассуелл, Н. Луман, М. Маклюен, А. Мовсесян, П. Сміт, О. Тертичний, В. Учюнова, М. Шкондін та ін.

Наукова новизна визначається об'єктом і предметом дослідження, обумовлена як сукупністю поставлених завдань, так і засобами їх розв'язання. Проведене цілісне історико-теоретичне дослідження організаційних форм і структури журналістики в системі соціокомунікативної діяльності, на основі якого вироблений авторський підхід до розв'язання проблеми й одержані результати, наукова новизна яких полягає в тому, що

здійснена спроба:

– цілісного підходу до вивчення, аналізу та оцінки інформаційного простору Наддніпрянської України другої половини XIX – початку XX ст.;

– визначення органічного зв'язку масових інформаційних процесів із соціокультурною та науковою ситуаціями, формуванням суспільно-політичної структури;
уперше:

– оглянуто, описано, проаналізовано 186 найменувань періодичних і продовжуваних видань медичної тематики, уведено її як об'єкт у сферу наук із соціальних комунікацій. Зроблено бібліографічний опис та укладено й видано покажчик спеціалізованої медичної преси;

– уведено в науковий обіг поняття «спеціалізовані медичні періодичні та продовжувані видання», «спеціалізований медичний інформаційний простір» і подано їх авторське визначення;

– запропоновано обґрунтування теорії спеціалізованої медичної преси;

– усебічно з'ясовано основні тенденції виникнення, становлення, розвитку та появи в інформаційному просторі цієї преси;

– для вивчення історії журналістики поєднано аналіз типології, функціонально-змістових і тематико-проблематичних особливостей контенту, комунікативно-прагматичних складників спеціалізованої медичної інформації, а також визначення індикаторів інтенсивності комунікації;

– досліджено видавничо-організаційну, редакторську та журналістську практики вчених-медиків і лікарів-практиків;

– у вітчизняному журналістикознавстві на основі порівняльного історико-наукового аналізу багатого фактологічного матеріалу реконструйовано один із найважливіших етапів розвитку спеціалізованої медичної преси – період її становлення;

– проаналізовано тематику та зміст видань і суть професійних дискусій, визначено основні тематичні напрями;

– галузь наукової та практичної діяльності із позицій історії та теорії журналістики розглядається як структурний елемент соціальних комунікацій;

уточнено:

– рік і місце виходу першого спеціалізованого медичного періодичного видання Наддніпрянської України;

набули подальшого розвитку:

– теоретичні та практичні підходи до вивчення історії журналістики;

– методологічні й методичні засади вивчення періодики як виду масового наукового, науково-популярного та історичного джерел;

– категоріально-поняттєвий апарат дослідження історії журналістики шляхом уточнення понять і термінів;

– принципи визначення індикаторів інтенсивності комунікації, таких як періодичність, частота, насиченість ринку, міжнаукова комунікація та ін.;

– концепції комплексного наукового дослідження історії преси.

Теоретичне та практичне значення. Результати дослідження дадуть можливість уточнити й доповнити уявлення про соціокомунікативний процес другої половини ХІХ – початку ХХ ст. у Наддніпрянській Україні, зокрема щодо становлення і розвитку спеціалізованих медичних періодичних і продовжуваних видань та простежити нові аспекти суспільного життя країни в зазначений період. Важливим є те, що вироблено систему аналізу спеціалізованих медіа, яка сприятиме визначенню

шляхів становлення та розвитку вітчизняної журналістики, дозволить по-новому оцінити й осмислити її. Матеріали дослідження можуть стати основою для складання навчальних і методичних посібників, розроблення лекцій і практичних занять із курсів «Історія української журналістики», «Теорія журналістики», «Теорія і методика журналістської творчості», «Теорія та історія соціальних комунікацій», «Проблематика ЗМІ» та ін. Робота ґрунтується на значному фактологічному матеріалі, відтак може зацікавити викладачів і студентів не лише галузі знань «Журналістика», а також «Культура і мистецтво», «Гуманітарні науки», «Ветеринарна медицина», «Охорона здоров'я». Вивчення медичної періодики може бути використане за сучасних умов розвитку наукових і науково-популярних спеціалізованих, а також корпоративних медіа.

Особистий внесок здобувача. У дослідженні відображено концепції та результати наукових пошуків автора. Дисертація, автореферат, монографія, опубліковані наукові статті, у яких викладені основні положення дослідження, висновки й рекомендації, що характеризують наукову новизну, – зроблені здобувачем самостійно. Одна стаття підготовлена у співавторстві з доктором філологічних наук Н. Сидоренко, у якій автором дисертаційного дослідження узагальнений фактичний матеріал та сформульовані висновки. У співавторстві підготовлений бібліографічний покажчик «Медичні періодичні та продовжувані видання Наддніпрянської України (1860–1920)».

Апробація результатів дисертації. Результати, одержувані впродовж дослідницького етапу, використовувалися в навчальному процесі – під час викладання дисциплін «Історія української журналістики», «Теорія журналістики», «Теорія і методика журналістської творчості», «Проблематика ЗМІ»; доповідалися на засіданнях кафедри історії журналістики та вченої ради Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Основні положення та висновки дисертаційного дослідження стали основою виступів на 21 науковій конференції. Зокрема це:

13 міжнародних – VI Міжнародна наукова конференція «Сучасний інформаційний простір: журналістика та медіаосвіта» (Алушта, 26–30 вересня, 2010), Міжнародна науково-практична конференція, присвячена 80-річчю від дня народження заслуженого професора Львівського національного університету імені Івана Франка Володимира Йосиповича Здоровеги, «Сучасна українська журналістика і виклики XXI ст.» (Львів, 15–16 жовтня 2010), Третя міжнародна наукова Інтернет-конференція з україністики «Діалог мов – діалог культур. Україна і світ» (Мюнхен, Німеччина, 1–4 листопада, 2012), II Міжнародна наукова конференція «Регіональні ЗМІ: історія, сучасний стан та перспективи розвитку» (Луганськ, 23 березня, 2012), III Міжнародна науково-практична конференція «Соціальні комунікації сучасного світу» (Запоріжжя, 29–30 березня 2012), I Міжнародна науково-практична конференція «Социально-психологические вызовы современного общества. Проблемы. Перспективы. Пути решения» (Брянськ, 24 вересня, 2012), Міжнародна науково-практична конференція «Гісторыя журналістыкі: урокі мінулага і практыка сучасных СМІ» (Мінськ, 19–20 квітня 2013), II Міжнародна інтернет-конференція «Медіакартина світу: структура, семіотика, канали трансляції» (Бердянськ, 15 травня – 15

червня 2013), Международная заочная научная конференция «Развитие региональной журналистики: от первой газеты до Интернета» (Астрахань, 10–12 червня, 2013), VII Оломоуцький симпозиум українців «Сучасна україністика: проблеми мови, літератури та культури» (Оломоуц, Чехія), 21–23 серпня 2014), Міжнародна науково-практична конференція «Україна-Польща: діалог культур в контексті Євроінтеграції» (Запоріжжя, 25–27 вересня, 2014), Первая международная научно-практическая конференция «Европейский подход к исследованиям и инновациям» (Кишинів, 9–12 жовтня, 2014), Міжнародна наукова конференція «Українські медіа в європейському інформаційно-комунікаційному просторі: історія, стан, перспективи» (Ужгород, 16–17 жовтня, 2014), П'ята міжнародна науково-практична Інтернет-конференція «Діалог мов – діалог культур. Україна і світ» (Мюнхен, Німеччина), 30 жовтня – 2 листопада, 2014), Международный научный форум «Медиа в современном мире. 54-е Петербургские чтения» (Санкт-Петербург, 23–24 квітня, 2015);

6 всеукраїнських – Всеукраїнська наукова військово-історична конференція «Воєнна історія Сіверщини та Слобожанщини» (Харків, 15 грудня, 2010), Всеукраїнські науково-практичні конференції «Журналістська освіта на Сумщині: набутки й проблеми» (Суми, 1–2 червня, 2011; Суми, 5–6 червня, 2013; Суми, 14–15 травня, 2014), Одинадцята всеукраїнська науково-теоретична конференція «Українська періодика: історія і сучасність» (Львів, 29–30 листопада, 2013), Всеукраїнська науково-практична конференція «Журналістика. Філологія. Медіаосвіта» (Полтава, 2–3 жовтня, 2014);

3 галузеві – «Військова та культурно-освітня спадщина генерала М. І. Драгомирова» (Конотоп, 18 листопада, 2010), «Паліцинські читання: «Прогресивні ідеї культурно-просвітницького гуртка «Паліцинська академія» (Суми, 17 травня, 2011), Науково-практична конференція, присвячена 70-й річниці визволення м. Конотоп від німецько-фашистських загарбників (Конотоп, 21 листопада, 2013).

Публікації. Теоретичні основи дисертації викладені в 42 публікаціях, із яких: монографія, бібліографічний покажчик, 20 – статті у фахових наукових виданнях у галузі соціальних комунікацій; 2 – у наукових виданнях іншого фахового спрямування: 1 – у фаховому виданні з філології, 1 – з історії; 10 – публікації в наукових збірниках і матеріалах конференцій, 8 – зарубіжні періодичні та продовжувані видання і матеріали конференцій.

Структура й обсяг дисертації. Мета й завдання дослідження, його концепція визначили структуру дисертації, яка складається зі вступу, чотирьох розділів із висновками до кожного, чотирнадцяти підрозділів, загальних висновків, списку використаних джерел із 520 найменувань, додатка. Основний текст викладено на 420 сторінках, проілюстровано 4 діаграмами. Повний обсяг роботи – 480 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дослідження, її актуальність; визначено мету, об'єкт, предмет, завдання, хронологічні та територіальні межі, охарактеризовано методи, що використовувались у процесі дослідження, та теоретико-методологічну основу; розкрито наукову новизну, теоретичну й практичну значущість роботи;

з'ясовано особистий внесок здобувача, відображено апробацію результатів дослідження, подано структуру дисертації.

У першому розділі – «Спеціалізована медична преса як предмет і об'єкт журналістичнознавчого дослідження» – узагальнені такі питання: 1) соціокомунікативний та джерелознавчий аспекти системи спеціалізованого медичного інформування; 2) історіографія питання; 3) методологія вивчення та визначення понятійного апарату.

У підрозділі 1.1 «Система спеціалізованого медичного інформування: соціокомунікативний та джерелознавчий аспекти» стверджується, що актуальна професійна медична інформація, яка зберігається і накопичується в інформаційному просторі, починає у ньому поширюватися та використовуватися за наявності певних технологій та особливої сукупності умов.

У результаті аналізу зроблене авторське визначення, що спеціалізований медичний інформаційний простір – це середовище, в якому відбувається вироблення, збір, зберігання та поширення ретельно перевіреної, документально підтвердженої, достовірної, доступної, валідної інформації медико-біологічного змісту, а також інформаційна взаємодія між агентами інформаційних обмінів для задоволення власних інформаційних потреб, забезпечення епідеміологічних досліджень, статистичних вимірювань, лікувально-профілактичних заходів чи наукового пошуку.

Спеціалізований медичний інформаційний простір Наддніпрянської України другої половини XIX – початку XX ст. характеризувався розвиненістю соціальних інститутів (вищі навчальні заклади, наукові товариства, науково-дослідні та лікувальні установи); насиченістю сформованих та відтворюваних медичних знань; наявністю професійних агентів комунікування (вчені-медики, лікарі-практики та клініцисти, середній медперсонал, студенти); корпоративністю використання; спільністю типологічних ознак, властивості яких задаються інформаційною інфраструктурою; фактом наявності спеціалізованих медичних періодичних і продовжуваних видань.

Основну джерельну базу становлять періодичні та продовжувані видання зі всіх галузей медицини. У період із 1860 до 1920 р. (окреслено хронологічними межами дослідження) у 9 губерніях України (Волинській, Катеринославській, Київській, Подільській, Полтавській, Таврійській, Харківській, Херсонській, Чернігівській) видавалося 186 спеціалізованих медичних періодичних і продовжуваних видань.

Значний масив джерел дослідження становили бібліографічні каталоги та покажчики ретроспективного плану. І хоча бібліографію медичної преси ми вперше упорядкували в процесі роботи на цим дисертаційним дослідженням³, орієнтувалися на підготовлені в різні часи видання М. Лісовського, Д. Жбанкова, С. Арканова, М. Білінського, В. Ігнатієнка, І. Міляевич, Н. Сидоренко, І. Устинова, О. Хоменка, М. Черепанова, Е. Чернової, М. Шадріна, М. Швалба та ін. Вагоме значення мали історико-бібліографічні праці та каталоги, упорядковані творчими науковими колективами, бібліотеками.

Аналіз змісту та проблемно-тематичної спрямованості видань дав підстави переконливо твердити, що першим спеціалізованим медичним періодичним виданням

³ Медичні періодичні видання Наддніпрянської України (1860–1920) : покажчик / укл.: В. О. Садівничий, Н. М. Сидоренко, А. М. Волобуєва. – Суми : Сумський державний університет, 2015. – 272 с.

у Наддніпрянській Україні була газета «Современная медицина», яку з січня 1860 р. видавав професор Імператорського університету св. Володимира в Києві, фізіолог Олександр Вальтер.

У підрозділі 1.2 «*Історіографія питання*» запропоновано поділити наукові дослідження, що співвідносяться із означеною в дисертації темою, на п'ять груп. До першої відносимо праці з теорії та історії журналістики, другу групу становлять видання та дослідження з історії медицини гуманітарної й ветеринарної за різні роки, третя група – література з історії земств, що відображає специфіку становлення та розвитку охорони здоров'я населення, четверта група – фактори виникнення, зростання та впливу на медицину і соціум взагалі наукових товариств та інших громадських організацій, п'ята група – висвітлює роль особистості в розвитку наукової, науково-практичної та масової комунікації.

Не поділяємо вивчення означеної проблематики на історичні періоди чи роки, як-то дореволюційний або імперіалістичний, радянський, пострадянський чи незалежної України. Такий підхід пояснюється кількома факторами: основні першоджерела дослідження, видрукувані до 1920 р.; медичну галузь вважаємо найменш заідеологізованою в більшовицько-комуністичний період; із розроблюваної нами теми в літературі є лише фрагментарні згадки, не пов'язані з політичними подіями.

Для з'ясування особливостей виникнення і становлення медичної періодики Наддніпрянської України у ХІХ – початку ХХ ст. об'єктом нашого вивчення стали праці, в яких розповідалося про наукові відкриття ХVІІІ–ХІХ ст., що створювали фундамент медико-біологічних знань, сприяли їх розвитку та клінічному застосуванню; вивчався феномен цензури та її генези, оскільки цей політичний інститут мав прямий і безпосередній вплив на виникнення, становлення, розвиток та функціонування всієї преси, і спеціалізованої також; розглядалися соціально-політичні та господарсько-економічні реформи, капіталізація суспільства, розвиток виробництва, проведення земської, міської, освітньої та інших реформ; аналізувалися виникнення і діяльність медичних науково-дослідних і навчальних закладів, виникнення нових і трансформація існуючих галузей практичної медицини, зародження громадських організацій медичного спрямування тощо.

Серед досліджень, присвячених виникненню, становленню та розвитку спеціалізованої медичної преси, превалюють наукові статті, присвячені конкретним виданням. Зокрема праці Р. Базака, К. Васильєва, Д. Великорецького, Н. Ємельянової, О. Жаворонкової, А. Кохан, О. Метьолкіна, В. Мілявського, О. Онуфрійчука, О. Пархітька, Р. Романюк, О. Хобти, О. Школьної та ін.

Значна увага зверталася на монографії, дисертації, підручники, наукові статті, у яких вирішувалися загальнотеоретичні питання типології газетно-журнальних видань, їх індикації, проблемно-тематичного та змістового наповнення. Фактично всі доступні нам роботи цього спрямування аналізують громадсько-політичні, літературні, рекламні, релігійні, культурологічні, корпоративні, ділові та інші видання.

Окремий і досить серйозний пласт наукової та науково-популярної літератури, де по крихтах розсіяно відомості про спеціалізовану пресу, становлять ґрунтовні видання та дослідження за різні роки з історії медицини, організації спеціалізованих навчальних закладів, методів лікування та профілактики. Головно таких авторів, як

П. Вербицький, Я. Ганіткевич, І. Єгоришева, Л. Жванко, П. Заблудовський, О. Захарян, О. Колосова, С. Коник, В. Коропов, Б. Мирський, Б. Новиков, К. Пашков, Б. Петров, І. Робак, М. Снятина, Ю. Спіженко, П. Таннері, А. Циганенко та ін. Однак у більшості наукових, науково-популярних і краєзнавчих праць із історії медицини гуманітарної та ветеринарної за різні роки відображено розвиток науково-медичних знань та лікарської практики, проте лише частково вони містять відомості про спеціалізовані медичні періодичні та продовжувані видання. Переважно автори посилаються на книжки та «Отчеты...».

Мали для нас вагу праці доктора медицини, проф. В. Плюща, присвячені історії лікарської галузі на українських землях та видані за кордоном. Його статті «Медична освіта в Україні», «Медична преса в Україні» та «Лікарські товариства і наукові з'їзди лікарів у Східній Україні» зі збірників «Матеріали до історії української медицини» й допомогли згрупувати у логічний ланцюг низку фактів.

Наявна історіографічна база, а точніше майже цілковита відсутність необхідної літератури, дає підстави віднести тему дисертації до категорії малодосліджених. Як самостійна вона не вивчалась, історіографічних традицій у вітчизняному журналістикознавстві та соціальній комунікації не існує.

У підрозділі 1.3 «*Методологія вивчення, визначення понятійного апарату*» наголошується, що теоретико-методологічною основою дисертаційного дослідження є системно-цілісний підхід до вивчення, становлення та розвитку системи соціальної комунікації в Україні. Для визначення стану опрацьованості окресленої проблеми застосовано актуалістичний метод.

Завдяки історичному методу ми зорієнтувалися на послідовно-історичному підході як до суспільних процесів, подій і явищ у житті України й українського соціуму, так і до розвитку журналістикознавчих знань. Застосовувався також загальнонауковий метод добору й систематизації матеріалу, який у роботі реалізований через: а) реєстр усіх газетно-журнальних видань із зазначенням дати заснування, періоду існування в інформаційному просторі, джерел публікації; б) укладання бібліографічного покажчика; в) часопросторову й тематичну атрибуцію текстів. Для укладання бібліографії, що дозволила репрезентувати сегмент медичної преси інформаційного простору Наддніпрянської України середини ХІХ – початку ХХ ст. у динаміці й часовому просторі, використали прийом хронології.

Логічним методом послуговувалися для дослідження стану розвитку об'єкта в просторово-локалізованому аспекті, що дозволило вивчити й узагальнити особливості виникнення і становлення спеціалізованих медіа в Україні, а також питання тематичної складової видань.

Специфічним засобом дослідження життєвого шляху особистості є біографічний метод. За його допомогою проаналізований життєвий шлях засновників, видавців і редакторів спеціалізованої преси. Він також дозволив уникнути механічного описування життя. Складаючи більш-менш повну картину життєвого шляху, ми досліджували діяльність учасників інформаційного процесу, проаналізували їхній науковий, науково-популярний та публіцистичний доробки.

За допомогою типологічного підходу встановлені: а) закономірності розвитку споріднених явищ соціальної комунікації в аналізованій період; б) типологічна сис-

тема, в основу якої покладені два базисні принципи: аудиторний фактор та цілі комунікаційної діяльності; в) основні профільні риси спеціалізованої медичної преси.

Використовуючи комплекс методологічних принципів (правил) дослідницьких методів наукового пізнання та допоміжних або спеціальних засобів, характер їх системно-ієрархічних зв'язків, ми виконали поставлені завдання на широкому науковому ґрунті доказовості.

У **другому розділі** – «Соціокомунікативні параметри медичної преси» – ідеться про: 1) особливості виникнення і становлення медичної періодики Наддніпрянської України у другій половині XIX – на початку XX ст.; 2) типологію медичних періодичних і продовжуваних видань; 3) індикатори інтенсивності спеціалізованої комунікації в розрізі періодичних та продовжуваних видань.

У підрозділі 2.1 «*Особливості виникнення і становлення медичної періодики Наддніпрянської України у другій половині XIX – на початку XX ст.*» зроблено спробу детально структурувати важливі події та явища зазначеного історичного періоду, облік та врахування яких необхідні для повного й усебічного відображення теми дисертації. Проведена робота дозволила визначити засадничі фактори, що особливо вплинули на виникнення і становлення медичної преси досліджуваного періоду. Один із них – вплив наукових відкриттів XVIII–XIX ст., що створили фундамент медико-біологічних знань. Серед найважливіших – світової ваги винаходи теорії клітинної будови живих організмів, мікробного походження хвороб, рентгенівських променів, укладання основ імунології, створення вчення про імунітет, запровадження вакцинації, анестезії тощо. Такого рівня важливості наукової та науково-популярної інформації не містилося в жодній із галузей знань і діяльності.

Немаловажливим стало проведення ліберальних реформ у другій половині XIX ст., зокрема: видання Указу «Про дарування деяких полегшень і зручностей вітчизняній пресі» та затвердження положення «Про деякі зміни і доповнення у діючих нині цензурних постановах» (1865 р.); зміни земського устрою (1864 р.) та міського управління (1870 р.) і передачі їм функцій медичного обслуговування населення фактично заснували охорону здоров'я – медичну допомогу одержували всі пацієнти, хто за нею звертався; прийняття Валуєвського циркуляра (1863) та Емського указу (1876), які забороняли все українське письменство до нотного тексту, український театр, викладання українською мовою. Першим спеціалізованим медичним виданням, запровадженим земством, є «Труды постоянной медицинской комиссии при Полтавской губернской земской управе» (1869 р.).

Ще один фактор – зростання з кінця XIX ст. кількості наукових товариств та різноманітних громадських організацій медичного спрямування. Товариство київських лікарів організоване у 1840 р., одеських – у 1849-му, подільських – у 1860-му. Подільське товариство стало першим, хто заснував свій друкований орган – «Materiały do topografii i statystyki lekarskiej i higieny Podola» (1860–1865). Харківське медичне товариство, створене в 1861 р., було найактивнішим у соціокомунікативній діяльності: «Протоколи засіданій Харьковского медицинского общества» (1861/1863 – 1916), «Труды Харьковского медицинского общества: Доклады Харьковскому медицинскому обществу» (1883–1906) та «Харьковский медицинский журнал» (1909–1913).

Немалозначущим чинником стали зміна ролі ветеринарної медицини у суспільстві, розвиток клінічної медицини та її диференціація, виникнення нових спеціальностей, відкриття медичних факультетів. Міста (Київ, Харків, Одеса), де при університетах діяли медичні факультети, ставали центрами з'яви спеціалізованої преси.

Вплинуло збільшення кількості агентів наукової і практичної діяльності, які розуміли значення комунікації у розвитку медицини. В аналізованій період видавалися 44 приватні спеціалізовані медичні періодичні та продовжувані видання.

Важливий фактор впливу – політичні події початку ХХ ст.: російсько-японська війна, політичні заворушення 1905 р., Перша світова війна, Лютнева революція та більшовицький переворот у Петрограді, українська національна революція 1917–1920 рр. Ці події, що багато в чому вплинули на хід світової історії, сформували підґрунтя становлення та розвитку спеціалізованих видань, вітчизняної журналістики та всього інформаційного простору.

У підрозділі 2.2 *«Типологія медичних періодичних і продовжуваних видань»*, для спеціалізованої медичної преси вироблена типологічна система, в основу якої покладені два базисні принципи: аудиторний фактор та цілі комунікаційної діяльності. Типоформувальними є ознаки: технологічні, аудиторні, інформаційні, функціональні, організаційно-редакційні. Така модель дозволяє більш точно визначити сутнісні характеристики як окремих видань, так і всієї групи спеціалізованої медичної преси, а також впливу цього сегмента на формування інформаційного простору.

Технологічні ознаки включають видавничу форму, періодичність, тривалість виходу, регіон розповсюдження, формат, обсяг, наклад. За видавничою формою поділялися на книжкові, журнальні, аркушеві (газети й таблиці). За обсягом: газети на 4–16 с., «тонкі» (20–144) і «товсті» (160–528) видання журнальної та книжкової форм. Книжкових виходило 66, журнальних – 95, аркушевих – 25. За періодичністю: щоденні – 2; 1–4 рази на тиждень – 5; щотижневі – 18; двотижневі – 19; 20 разів на рік – 1; щомісячні – 56; 10 разів на рік – 1; двомісячні – 3; 2–4 рази на рік – 2; кварталні – 4; піврічні – 5; щорічні – 21; без чіткої фіксації виходу – 19; одnodенні – 5; вийшли один раз – 23; сезонні – 5; невизначено періодичністю – 10.

Конкретизатори аудиторних ознак: трудова, інтелектуальна й соціальна діяльності; галузева спеціалізація; малі соціальні та фахові групи; вік; національність; мова; інформаційні інтереси. Розраховувалися на масового читача та на спеціалізовану аудиторію. Низка видань поєднувала аудиторні ознаки, орієнтуючись як на фахівців, так і на пересічних читачів.

За мовою: українською – 9 видань, польською – 2, російською – 175. Україномовні виходили: Київ – 6, Полтава – 2, Хотин – 1. Польськомовні – орган Товариства подільських лікарів *«Materiały do topografii i statystyki lekarskiej i higieny Podola»* (1860–1865); *«Polskie miesięcznik lekarski»* (1916).

За цільовим призначенням: загально-медичного спрямування, галузеві, прикладні, рекламно-інформаційні, наукові, науково-популярні, популярні, офіційно-документальні, хронікально-документальні, статистичні, довідкові.

За функціями: інформаційна; комунікаційна; соціалізація; соціального партнерства, рекламна. Найзначнішою вважаємо функцію соціалізації. По-перше, газетно-журнальні видання проводили збирання, обробку, накопичення та поширення

наукових знань. По-друге, використовувалися для підвищення професійного рівня медичних працівників. По-третє, виняткове значення мала роль просвітянина, яку виконували спеціалізовані видання, докладаючи значних зусиль для підвищення рівня медичної освіченості населення.

Інформаційні ознаки містять тематико-змістову спрямованість, внутрішню побудову, жанрово-стильову структуру.

За тематико-змістовими характеристиками – універсально-тематичні та моно-тематичні. Вони поділяються на: а) видання за галузями – терапія, хірургія, стоматологія, акушерство і гінекологія, психіатрія і неврологія, офтальмологія, фармація, рентгенологія, шкірні та венеричні хвороби, педіатрія, фізіотерапія, бальнеологія, медицина катастроф, військова медицина, ветеринарія; б) видання з теоретичної, практичної та доказової медицини; в) медична і ветеринарна бактеріологія; г) епідеміологія; ґ) альтернативна медицина – гомеопатія; д) способи життя й харчування – гігієна, вегетаріанство; е) міжгалузеві видання; є) рекламні. Найбільше виходило видань з галузей медицини – зафіксовано 49 назв.

Під внутрішньою побудовою видання прийнято розуміти поділ на розділи, відділи та рубрики, їх характер, співвідношення між обсягами, метод подачі. Структура спеціалізованої медичної преси водночас і одноманітна, і має власні відмінні особливості. До одноманітності можна віднести наявність фактично в усіх часописах розділів і рубрик «Статті», «Кореспонденції», «Хроніка і суміш», «Новини і суміш», «Реферати», «Критика та бібліографія», «Оголошення», «Переклади», «Закордонна хроніка», «Конгреси та з'їзди», «Звіти засідань товариств».

Організаційно-редакційні типологічні ознаки визначаються приналежністю до засновника та/чи видавця, місцем і роллю редактора, авторським складом.

Спільність ознак, до яких належать технологічні, аудиторні, інформаційні, функціональні та організаційно-редакційні, дає підстави спеціалізовані медичні періодичні та продовжувані видання позиціонувати як єдину типологічну групу.

У підрозділі 2.3 *«Індикатори інтенсивності спеціалізованої комунікації в розрізі періодичних та продовжуваних видань»* подано узагальнену характеристику та класифікацію індикаторів інтенсивності преси. Під індикаторами інтенсивності спеціалізованої преси ми розуміємо систему показників, які фіксують залежність змін інформаційного простору від змін у сегменті спеціалізованих видань, що характеризуються періодичністю, насиченням ринку, тематичною частотністю, міжнауковою комунікацією.

Індикатори поділяємо на зовнішні та внутрішні. Групу перших формує середовище функціонування спеціалізованої медичної преси. Оцінювання його базується на системі показників, що характеризують вплив медичної галузі на розвиток усієї держави та вплив соціально-економічних даних розвитку держави на медичну галузь і на спеціалізовані видання зокрема.

Група внутрішніх індикаторів стосується винятково стану засобів масової інформації, характеризує поширеність та інтенсивність впливу на комунікаційний процес та інформаційний простір спеціалізованої комунікації. Група поділена на дві підгрупи: підгрупа *A* – періодичність виходу видань, насиченість інформаційного простору; підгрупа *B* – тематична частотність та міжнаукова комунікація.

Найзначніше наповнення інформаційного простору спеціалізованими повідомленнями відбувалось упродовж одного місяця: це видання щоденні, тижневі, двотижневі, місячні, з виходом 1–4 рази на тиждень та 20 разів на рік. Загальна кількість видань, що виходили друком упродовж одного місяця, – 101.

Насичення інформаційного простору – показник, що фіксує кількість видань у певний період часу, та тривалість їх наявності в інформаційному просторі. Найдовше – 53 роки – видавалися «Протоколи засідань Харківського медичного общества» (1861/1863–1916). Загалом 20 років і довше виходило друком 17 видань.

Тематичну частотність визначали рубрики та відділи, заголовки матеріалів, міжнаукова комунікація, газети-одноденки та часописи, що вийшли один раз. Так, одноденок видавалося 5, із яких 4 присвячено проблемі боротьби з туберкульозом.

Серед усієї системи назв виокремлюється група заголовків-індикаторів, що: а) функціонують як знаки-індекси, б) зосереджують увагу на власне факті існування тексту, в) не характеризуються образністю, г) указують на предмет повідомлення, ґ) відіграють роль маркерів тексту й закономірно є індикаторами частотності тем. Тематичну індикацію визначали також спеціальні видання, присвячені епідеміологічній ситуації загалом та епідемічним захворюванням зокрема.

Тематична частота – індикатор, який демонструє кількість періодичних або неперіодичних, але таких, що відбуваються з виразною закономірністю, повторів матеріалів, об'єднаних спільною тематично-змістовою спрямованістю. Індикація тематичного насичення чітко показує – спеціалізована медична преса привчала населення лікуватися.

Інтенсивність міжнаукової комунікації демонструє зв'язок медицини з природничими науками та фізикою. Однак найбільший міжнауковий характер носили не окремі видання, а доповіді, виголошені на засіданнях медичних Товариств і надруковані у часописах. Видання медичних Товариств – це не лише комунікація між різними науками, а насамперед комунікація між різними галузями медичної науки.

У третьому розділі – **«Проблемно-тематичний та змістовий аспекти спеціалізованої медичної преси»** – простежується, як контексти доби вплинули на проблемно-тематичний та змістовий аспекти аналізованих видань, відобразилися в інформаційно-аналітичній діяльності, формували спеціалізований сегмент вітчизняного інформаційного простору тощо.

У підрозділі 3.1 *«Головні тематичні пласти теоретично-академічного змісту»* визначено, що формування інформаційного простору відбувалось шляхом насичення його науковою інформацією та фактами і знаннями, що ставили чи вирішували теоретичні проблеми медико-біологічного спрямування. До наукового типу проблемно-тематичного змісту відносимо результати теоретичних або клінічних розробок, які можуть бути джерелами для подальших досліджень. Адресуються передовсім науковцям, викладачам і студентам-медикам, лікарям-практикам, зорієнтованим на постійне поповнення своїх теоретичних знань. Містять новий дослідницький продукт, дуже часто – експериментальний (може носити дискусійний характер), а також є джерелом обміну спеціальною інформацією.

За авторством такі матеріали або одноосібні, або колективні. Продукують такий контент переважно теоретики – які займаються вивченням різноманітних проце-

сів і проведенням експериментів, дослідники-клініцисти – які узагальнюють досвід практичної роботи, лікарі-практики – які зуміли простежити певну закономірність за час роботи або зіштовхнулися зі ще не описаним клінічним випадком.

Найбільш впливовий пласт теоретично-академічного змісту – статті й доповіді, у яких оприлюднені факти та зроблені висновки, у подальшому визнані як наукові відкриття. Саме на сторінках спеціалізованої преси вперше опубліковані: відомості «Про цілющі сили організму» І. Мечникова, де обґрунтовано теорію імунітету; «Телефонічні дослідження над електричними явищами в м'язових і нервових апаратах» М. Введенського, що стали основою вчення про загальні закономірності реагування систем організму на збудження нервово-м'язового апарату; «Нові спостереження над заплідненням у *Lilium martagon* та *Fritillaria tenella*» С. Навашина, що засвідчило відкриття подвійного запліднення у покритонасінних рослин; «Про денні коливання внутрішньоочного тиску при глаукомі» О. Масленнікова – про необхідність вимірювання внутрішньоочного тиску для діагностики глаукоми; «До питання про шво кров'яних жил при гоїнні аневризм» Є. Черняхівського – запроповано три авторські способи накладання хірургічного шва при лікуванні аневризми та ін.

Знаковими у розвитку медико-біологічних наук стали праці: «Експериментальні матеріали до вчення про мікроцефалію» В. Данилевського; «До етіології сибірської виразки» В. Високовича; «Особистість та умови її розвитку і здоров'я» В. Бехтерева, у якій заявлено, що громадянська й політична свобода особистості – це основна умова життєздатності держави; «Про будову еластичної тканини» М. Гарднера, «До питання про складові частини гемоглобіну» Д. Лавріва; «Гіпнотизм і навіювання» А. Токарського, що є першою у Російській імперії науковою працею в галузі вивчення гіпнозу; «Історичний нарис про душу» О. Фрезе; «Про світлі проміжки при загальному прогресуючому паралічі божевільних» Е. Адрузького; «Будова матерії та її властивості» І. Сікорського та ін.

Відповідно до функціонального призначення тексти поділялися на оглядові, методологічні, емпірико-фактологічні, теоретичні, пояснювальні, додаткові й мішаного типу. За принципами укладання тексти означаються змістовою насиченістю, професійною значущістю, науковою інформативністю, новизною фактів, змістовою завершеністю, проблемністю, інтертекстуальністю.

У підрозділі 3.2 «Практично-лікарська діяльність як основа тематичної спрямованості видань» розглянуто домінування практично-лікарської тематики. Основу становили відомості, призначені для використання у сфері практичної медицини та застосування в побуті. Першочергово подавалась інформація, необхідна для лікаря-практика, а також і реципієнтові без професійної підготовки. Головна ознака публікацій – конкретність викладу, прикладний характер, поєднання інструктивно-нормативних вказівок і довідкових даних, наявність фотографій, малюнків, таблиць та інших засобів візуалізації.

Значний змістовий пласт становили теми запобігання патологічним станам; маловивчені хвороби та нові методи боротьби з ними; весь комплекс проблем акушерства та гінекології; теоретичні й практичні статті, що безпосередньо стосувалися діяльності лікарів офтальмологічної, терапевтичної, хірургічної, психіатричної, стоматологічної та інших практик; організація безпечної праці.

Як стабільно домінуючу в інформаційному просторі визначаємо тему заразних хвороб та епідемій: ці питання широко обговорювали маси, а спеціалізована преса пропонувала методи боротьби з різноманітними інфекціями та привчала суспільство протистояти найнебезпечнішим інфекційним хворобам того часу. Тема фармації розкривала прибутковість аптек, фальсифікацію препаратів, реалізація краденого товару; хабарі за працевлаштування тощо. Формувала медичний сегмент вітчизняного інформаційного простору й тема такого нетрадиційного методу лікування, як гомеопатія. Гостро стояли соціальні та медичні проблеми – боротьба з пияцтвом та алкоголізмом, проституція, наркоманія, венеричні хвороби, розвиток недоумства. Специфіка змісту бальнеологічної перси обумовлена територіальними особливостями курортних регіонів, задоволенням інформаційних потреб аудиторії (лікарі, відпочивальники, місцеве населення), пропагандою бальнеологічного лікування. Аналізовані видання також відігравали одну з провідних ролей у здійсненні репрезентації воєнної реальності через розкриття проблем медицини періоду Першої світової війни.

Орієнтуючись і на фахівців, і на масового читача, аналізована преса розкривала такі питання, як: історія медичної справи; популяризація нових знань; описи лікувальних закладів, звіти наукових товариств, становище професійних лікарських спілок на місцях; медичне обслуговування школярів та ін.

Спеціалізовані медичні періодичні та продовжувані видання саме розкриттям практично-лікарської тематики відіграли роль каталізатора науково-практичної думки, розповсюджувача й популяризатора інформації, істотно вплинули на становлення медичного сегмента інформаційного простору.

У підрозділі 3.3 *«Культурно-просвітницька, соціальна та суспільно-політична тематики»* підкреслено, що основними суспільно-політичними темами були: необхідність проведення реформ шляхом критики, логіки, публічності, шляхом посилення гласності; питання «народу», «нації», «націоналізму» та їх вирішення в суспільстві початку ХХ ст.; розвиток місцевого самоврядування, роль і місце в цьому процесі депутатів різних рівнів; питання визволення й відродження українського народу, утворення Центральної Ради та проголошення Української Народної Республіки, розвій україномовної наукової термінології з усіх галузей медицини; етнографія.

На сторінках медичних видань В. Чиж, П. Ковалевський, І. Сікорський та ін. розробляли жанр психіатричних патографій. Їхні праці спрямовувалися переважно на психопатологічні розлади літератора чи історичної особистості; на вплив, який міг бути негативним або позитивним, психічних розладів автора на творчий процес та політичних діячів на процеси державотворення.

Органічно вписувалась у тематико-змістові рамки спеціалізованої медичної преси письменницька публіцистика. Публіцистика кожного з авторів характеризувалася виробленою ними естетичною системою, оперувала різними образними картинками. Надруковано публіцистичні тексти Л. Толстого, Ю. Якубовського, Шолом-Алейхема, М. Арцибашева, Д. Григорович, М. Коцюбинського, І. Наживіна, М. Лескова, К. Чуковського та ін.

Питання культури, політики, стану громадських інституцій сприяли усвідомленню суспільством необхідності наступності культури, збереженню традицій, розвивали громадянське мислення і, як наслідок, сприяли соціалізації суспільства.

У підрозділі 3.4 «Вітчизняна та зарубіжна реклама як складники контенту» з погляду формування тематики проаналізовано рекламу на сторінках спеціалізованих медичних медіа. Одним із прикладів є самореклама видань: повідомлення про свої послуги, передплатну ціну, редакційну політику, тематичну спрямованість тощо; презентація вигідних порівняно з іншими сторін діяльності, акцентація на значущих складових редакції політики тощо.

Досить поширена практика, особливо в середовищі спеціалізованої преси, публікації, в яких газета чи журнал рекламували інші медіа. Друкувалися такі матеріали на умовах міжредакційного обміну.

За принципами розміщення реклами в газетно-журнальних виданнях історично склалися два: рубричний і макетований.

За предметом рекламної комунікації центральне місце займала реклама товарна та надання різноманітних, насамперед лікарняних та санаторних, послуг. За концентрацією на певному сегменті аудиторії серед аналізованого контенту переважала селективна реклама, пропонована виробниками та реалізаторами продукції, а також приватними особами. Превалювала реклама медико-санітарних та лікувальних закладів, медичних послуг, товарів.

Рекламні повідомлення та оголошення становили основу контенту журналу «Зубоврачебный посредник», газет «Белая ромашка», «Белый цветок» (Житомир), «Белый цветок» (Одеса), «Курортный посредник», «Крымский курортный листок».

У четвертому розділі – «Роль і значення медичної еліти у формуванні інформаційного середовища» – простежено, який внесок у функціонування спеціалізованої медичної преси та інформаційного простору загалом зробили вчені-мікробіологи, бактеріологи та імунологи; лікарі-практики та клініцисти гуманітарної і ветеринарної медицини, громадські та культурні діячі.

У підрозділі 4.1 «Видатні мікробіологи, бактеріологи та імунологи у вітчизняній соціальній комунікації другої половини XIX – початку XX століть» зазначено, що важливий внесок у розвиток вітчизняного інформаційного простору зробили уродженці та мешканці України, які стали вченими-мікробіологами, бактеріологами та імунологами європейського рівня.

Найвизначнішою особистістю серед редакторів (згідно зі званнями та зробленим внеском у науку) є Ілля Мечников (1845–1916) – зоолог, біолог, бактеріолог, фізіолог і патолог, філософ; один із основоположників еволюційної ембріології, імунології та мікробіології, розробник теорії зародкових листків, походження багатоклітинних організмів та фагоцитарної теорії імунітету, засновник наукової геронтології, творець теорії походження багатоклітинних організмів; лауреат Нобелівської премії з фізіології і медицини (1908 р.). У 1888 р. він редагував перший випуск «Трудов Одесской бактериологической станции».

Після від'їзду І. Мечникова за кордон редактором другого тому «Трудов ...», що вийшов у 1888 р., був Микола Гамалія (1859–1949) – інфекціоніст, мікробіолог і епідеміолог, почесний академік Академії наук СРСР (із 1940), заслужений діяч науки (із 1934), лауреат Сталінської премії (1943), відомий значним теоретичним і практичним внеском у розв'язання проблем імунітету, розроблення вчення про дезінфекцію та системи її практичних заходів.

Випуск другий «Трудов Киевского физико-медицинского общества» редагував Володимир Високович (1854–1912) – патологоанатом, бактеріолог та епідеміолог, професор Харківського та Київського університетів; одним із перших опрацював проблему фагоцити; основоположник харківської школи бактеріологів.

Уперше експериментально довів можливість передачі інфекції повітряно-краплинним шляхом уродженець Харкова Павло Лащенко (1864–1925). Саме він упродовж 1901–1905 рр. редагував щомісячник «Сведения о врачебно-санитарной организации и эпидемических заболеваниях г. Харькова» (Харків, 1901–1906).

«Харьковский медицинский журнал» у 1906-му, а потім у 1912–1916 рр. редагував Степан Коршун (1868–1933) – доктор медицини, професор, директор Одеського бактеріологічного інституту, ректор Харківського медичного інституту, відомий у Європі мікробіолог та імунолог.

Також редакторами і видавцями були такі вчені-мікробіологи та імунологи, як В. Недригайлов, Й.-Б. Мочутковський, Г. Мінх та ін.

Найбільшу групу з-поміж агентів медичної сфери, які розуміли важливість комунікації за допомогою спеціалізованої преси для розвитку галузі (робиться висновок у підрозділі 4.2 «*Організаційно-видавнича та редакторська діяльність учених-медиків і лікарів-клініцистів*») становили лікарі-практики та клініцисти. Значний внесок у розвиток аналізованої преси і взагалі вітчизняної журналістики та соціальної комунікації зробили: фізіолог, основоположник школи київських анатомів, проф. О. Вальтер; один із засновників Харківської терапевтичної школи О. Кузнецов; офтальмолог А. Ходін; лікар, журналіст, дворянин І. Добровольський; декан медичного факультету Харківського університету Ю. Пенський; гомеопат, міський голова Хорола Є. Дюков; анатом, проф. А. Зоммер; доктор медицини, проф. О. Корш; офіцер, громадський діяч, «народний лікар» І. Лешко-Попель; учений-терапевт І. Оболенський; доктор медицини, літератор, земський діяч Є. Святловський; гігієніст і маляріолог В. Фавр; статський радник, доктор медицини, проф. І. Чуєвський; бальнеологи та фізіотерапевти А. Гриневецький, С. Попов, М. Шляпошников та ін.

Редакційний комітет «Харьковского медицинского журнала» упродовж 1906–1917 рр. очолював академік Микола Мельников-Разведенков (1866–1937). Дійсний член Академії наук УРСР, заслужений професор УРСР, заслужений діяч науки УРСР, директор Українського органотерапевтичного інституту, завідувач кафедри фізіології Харківського університету та Харківського медичного інституту Василь Данилевський (1852–1939) редагував двомісячний журнал «Вестник медицины». Визначним представником галузі психіатрії та нервової патології, фізіологічної психології, нервово-психічної гігієни та лікарської експертизи, порівняльної анатомії та ембріології нервової системи був видавець журналу «Вопросы нервно-психической медицины» Іван Сікорський (1842–1919). Один із тих, хто з глибоким знанням справи розвивав принципи поширення медичних теорій та одержання відомостей від інших – Павло Ковалевський (1849–1923): доктор медицини, професор Харківського університету, засновник першого в Російській імперії наукового журналу з питань психіатрії «Архив психиатрии, неврологии и судебной психопатологии».

Більшість названих та неназваних осіб відома лише в науково-практичних колах. Ми вперше показуємо їхню редакторську та видавничу роботу, розкриваємо

тематичні домінанти науково-публіцистичної творчості, вказуємо значний вплив на формування спеціалізованих медичних періодичних і продовжуваних видань та всього вітчизняного інформаційного простору.

У підрозділі 4.3 *«Редакторсько-видавничі ініціативи представників різних соціальних та фахових груп»* встановлено, що не стояли осторонь розвитку спеціалізованих медіа сподвижники української держави початку ХХ ст.: доктор медицини, генерал-хорунжий санітарної служби, голова медичної секції УНТ у Києві Мартирій Галин; терапевт і епідеміолог, дипломат, заступник голови Всеукраїнської спілки українських лікарів, директор Департаменту охорони здоров'я УНР Євмен Лукасевич; лікар і політичний діяч Іван Луценко; діяч земської медицини, організатор охорони здоров'я, дійсний член ВУАН та АН УРСР Овксентій Корчак-Чепурківський; громадський діяч, проф., організатор медичної секції УНТ у Києві, перший голова Всеукраїнської спілки лікарів Олександр Черняхівський та ін.

Редакторсько-видавничі ініціативи у плані формування медичного сегмента вітчизняного інформаційного простору проявили й представники ветеринарної медицини: заслужений професор Харківського ветеринарного інституту, дійсний статський радник П. Гордєєв; учений мікробіолог-епізоотолог, доктор ветеринарних наук, організатор Державного інституту наукової і практичної ветеринарії О. Дедюлін; доктор наук, проф. Дерптського ветеринарного інституту Є. Земмер; доктор наук, проф. Харківського ветінституту М. Рязанцев, учений у галузі гігієни утримання тварин А. Скороходько та ін.

Редакторські й організаційно-видавничі питання вирішували й жінки. Катерина Кондратковська – одна із засновниць Київського вегетаріанського товариства, редактор і видавець журналу *«Вегетарианское обозрение»*; Ольга Прохасько – редактор журналу *«Вегетарианский вестник»*, Ольга Усова – видавець газети *«Крымские курорты»*; Анна Шаховська – видавець і редактор журналу *«Белый цветок»*.

До проблеми розвитку спеціалізованої преси долучилися: князь, дійсний статський радник, доктор медицини М. Долгоруков; князь, дійсний статський радник О. Голіцин; дійсний статський радник М. Суковкін; представник високоповажного польського роду А. Гриневецький та ін.

Розвивали спеціалізовану пресу й представники середньої ланки медицини – насамперед це фельдшер, громадський діяч, літератор Григорій Коваленко.

У підрозділі 4.4 *«Роль і місце авторів у виробленні інформації та формуванні принципів викладу матеріалів»* ідеться про те, що, обґрунтовуючи теорію спеціалізованої преси як окремого сегмента інформаційного простору через виявлення основних закономірностей формування спеціалізованих медичних видань, необхідно наголосити на особливому значенні автора: по-перше, саме автори є першими та головними читачами; по-друге, переважна більшість із них – лікарі-практики та вчені.

Аудиторія таких медіа переважно була не споживачем пропонованої інформації, а й оцінювала її, брала участь у виробленні, впливала на формування тематики та принципів викладу, насичення термінами, дискусійність, географію матеріалів, оприлюднення результатів наукових досліджень і нових підходів у лікуванні тощо.

Найвизначнішою постаттю (згідно з офіційними званнями та світовою популярністю) серед численного авторського корпусу є Олександр Богомолець (1881–

1946) – учений-патофізіолог, основоположник української школи патофізіології, ендокринології і геронтології, академік, Герой Соціалістичної Праці, президент Української академії наук і віце-президент Академії наук СРСР, член багатьох світових товариств. Окрім О. Богомольця, серед авторів ще 13 академіків та членів-кореспондентів різних років: М. Бекетов, В. Бехтерєв, С. Боткін, М. Введенський, О. Воейков, О. Гейманович Д. Заболотний, О. Марзєєв, М. Нецадименко, Є. Павловський, В. Підвисоцький, Л. Ценковський, Т. Яновський.

Із «Українськими медичними вістями» та іншими україномовними виданнями як автори пов'язані Микола Вашетко, Павло Кучеренко, Іван Липа, Дмитро Одріна, Сергій Томілін, Володимир Удовенко, Євген Черняхівський та ін.

Аналіз дав підстави назвати прізвища майже 200 осіб (із різним ступенем дослідженості), які готували матеріали для медичної преси. Серед них О. Безредка, Я. Бардах, В. Войно-Ясенецький, Л. Гіршман, О. Драгоманов, М. Лапінський, С. Корсаков, В. Образцов, Г. Писемський, В. Сербський, М. Скліфосовський, М. Стражеско, М. Тезяков, Л. Ценковський, В. Чиж та ін., студенти-медики, земські лікарі, письменники та ін. Звичайно ж, повний список таких осіб на кілька сотень більший.

У переважній своїй більшості будучи непрофесіоналами у сфері медіа, автори спеціалізованих медичних періодичних і продовжуваних видань в основу своїх публікацій ставили достовірний факт, наукову новизну, практичну значущість, що піднімало рівень комунікативного впливу на читача.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми, що виявляється в обґрунтуванні історії та теорії спеціалізованої преси як значущого сегмента інформаційного простору через виявлення основних закономірностей формування медичних періодичних і продовжуваних видань Наддніпрянської України другої половини ХІХ – початку ХХ ст., шляхом визначення типологічних, функціонально-змістових і комунікативно-прагматичних складників та особливостей структуризації. Це підтверджується такими висновками:

1. Спеціалізований медичний інформаційний простір – це середовище, в якому відбувається вироблення, збір, зберігання та поширення ретельно перевіреної, документально підтвердженої, достовірної, доступної, валідної інформації медико-біологічного змісту, а також інформаційна взаємодія між агентами інформаційних обмінів для задоволення власних інформаційних потреб, забезпечення епідеміологічних досліджень, статистичних вимірювань, лікувально-профілактичних заходів чи наукового пошуку.

Головна спрямованість спеціалізованого медичного інформаційного простору – вирішення завдань інституціональної системи охорони здоров'я шляхом забезпечення комунікативних функцій галузі.

Спеціалізований медичний інформаційний простір Наддніпрянської України другої половини ХІХ – початку ХХ ст. характеризувався розвиненістю соціальних інститутів (вищі навчальні заклади, наукові товариства, науково-дослідні організації, лікувальні установи); насиченістю сформованих та відтворюваних медичних знань; наявністю професійних агентів комунікування (вчені-медики, лікарі-практики

та клініцисти, середній медичний персонал, студенти); корпоративністю використання; спільністю типологічних ознак, властивості яких задаються інформаційною інфраструктурою; фактом наявності спеціалізованих медичних періодичних і продовжуваних видань.

Перше таке видання – газета «Современная медицина» – на території Наддніпрянської України вийшло друком у 1860 р. У період із 1860 р. до 1920-го (хронологічні межі обумовлені розвитком соціально-політичних подій) у 9 губерніях (Волинська, Катеринославська, Київська, Подільська, Полтавська, Таврійська, Харківська, Херсонська, Чернігівська) виходило друком 186 спеціалізованих медичних періодичних і продовжуваних видань. Наші підрахунки базуються на аналізі: а) каталогів провідних бібліотечних установ: Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського НАН України, Національної наукової медичної бібліотеки України, Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка, Одеської національної наукової бібліотеки, Російської національної бібліотеки (Санкт-Петербург); б) каталогів деяких обласних бібліотек – це, як правило, колишні центри губерній, відомчих та вищих навчальних закладів: Дніпропетровська обласна універсальна наукова бібліотека, наукова бібліотека ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка, наукова бібліотека «Таврика» ім. О. Х. Стевена (Сімферополь), науково-довідкова бібліотека Центральних державних архівів України, бібліотека Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського, бібліотека Харківського національного медичного університету, Херсонська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Олеса Гончара, Чернігівська обласна універсальна наукова бібліотека та ін.; в) зафіксованих даних низки наукових і бібліографічних джерел тощо.

Говорячи про спеціалізовані медичні періодичні та продовжувані видання, маємо на увазі пресу, що: а) призначалася для людей однієї – медико-біологічної – сфери діяльності; б) в її контенті переважала інформація наукової, науково-популярної і практичної сфер, що вивчає нормальні та патологічні процеси в організмі, різноманітні захворювання, патологічні стани, методи їх запобігання і збереження здоров'я людини; в) вирізняється специфічністю цільового призначення і покликана задовольняти інформаційні інтереси своєї цільової аудиторії.

Усе означене нами і становить структурні елементи соціокомунікативного та джерелознавчого аспектів системи спеціалізованого медичного інформування.

2. Стан дослідження проблеми становлення вітчизняного інформаційного простору в сегменті медичної преси Наддніпрянської України другої половини ХІХ – початку ХХ ст. в українській і зарубіжній історіографії можна поділити на п'ять груп, а групи, у свою чергу – на підгрупи, визначені на основі систематизації наявних підходів у науковій думці.

До першої групи відносимо праці з теорії та історії журналістики. За підгрупами: дослідження виникнення, становлення та розвитку спеціалізованих періодичних і продовжуваних видань, медичних зокрема; бібліографічні каталоги та покажчики ретроспективного плану; вивчення наукової комунікації загалом та в медичному середовищі зокрема; загальнотеоретичні питання типології газетно-журнальних видань; праці з історії та сучасного стану друкованих носіїв медичної інформації та

медичної наукової комунікації; питання становлення, проблеми та перспективи функціонування інформаційного простору України тощо. Другу групу становлять видання та дослідження з історії медицини гуманітарної та ветеринарної за різні роки. За підгрупами: загальна історія; організація медичних навчальних закладів, наукова та практична діяльність викладачів і студентів; дія на організм різноманітних хвороб і винайдення та застосування у практиці нових методів профілактики, діагностики, лікування; реакція професійного медичного середовища і суспільства на різноманітні прояви асоціалізації, такі як проституція, наркоманія, алкоголізм тощо. Третя група – література з історії земств, що відображає специфіку становлення та розвитку охорони здоров'я населення. За підгрупами: загальнотеоретичні праці з історії громадської медицини; висвітлення ролі інтелігенції в процесі розвитку земського врядування тощо. Четверта група – фактори виникнення, зростання та впливу на медицину і соціум узагалі наукових товариств та інших (асоціацій, общин, комісій, рад, палат тощо) громадських організацій. За підгрупами: історіографія наукових медичних товариств та інших громадських організацій, їх вплив на розвиток медицини; роль у заснуванні й виданні друкованих органів; проведення галузевих, епідеміологічних, природничо-медичних та інших з'їздів, їх взаємозв'язок із органами державної влади тощо. П'ята група – роль особистості в розвитку наукової, науково-практичної та масової комунікації. Виділяємо такі підгрупи: образ автора твору; образ споживача інформації; вплив редактора/засновника на тематичну складову та ін.

Аналіз авторитетних джерел за цими напрямками дав підґрунтя для визначення основної спрямованості дослідження – обґрунтування теорії спеціалізованої преси як окремого сегмента інформаційного простору шляхом виявлення основних закономірностей формування медичної періодики Наддніпрянської України другої половини XIX – перших десятиліть XX ст. та через визначення першорядних тенденцій їх структуризації, типологічних і функціонально-змістових особливостей.

Підсумовуючи загальний стан розробленості проблеми, наголосимо, що певні дослідження існують, однак мають фрагментарний характер і не дають можливості сповна уявити процес становлення вітчизняного інформаційного простору в сегменті медичної преси Наддніпрянської України другої половини XIX – початку XX ст. в українській і зарубіжній науковій думці. До питань спеціалізованих медичних медіа зверталися переважно медики з точки зору історії медицини, а також економісти, соціологи та краєзнавці, використовуючи як джерело фактичних даних. Проблеми функціонування видань розглядалися цими авторами під вузькопрофесійним кутом зору, без урахування суспільно-історичного контексту, без пов'язаності з розвитком соціокомунікаційних процесів, без аналізу проблемно-тематичних і змістових аспектів, без зв'язку з іншими проблемами історії та теорії журналістики, що, втім, зовсім не зменшує наукового значення і цінності таких праць для журналістикознавства. Незважаючи на певний науковий доробок з окремих аспектів проблеми, цілісних наукових досліджень спеціалізованих медичних періодичних і продовжуваних видань ми не знайшли.

3. Наслідком пошукової роботи із системного виявлення, проведення максимально повного обліку й точного опису періодичних і продовжуваних видань медичного спрямування Наддніпрянської України другої половини XIX – початку XX

ст., їх аналізу й уведення як об'єкта в сферу наук із соціальних комунікацій стали упорядкування та видання першого в Україні бібліографічного покажчика «Медичні періодичні та продовжувані видання Наддніпрянської України (1860–1920)». Часописи в ньому подаються у такій послідовності: українськомовні, російськомовні, польськомовні. Принцип розміщення – абетковий. Описані за схемою: 1) назва, підзаголовок, періодичність виходу; 2) роки видання (із зазначенням дати виходу першого та останнього номерів за наявності відомостей про це); 3) прізвище редактора (якщо ж видання мало кількох редакторів, то після прізвища кожного з них подаються роки та/або номери видань, що ним підписані); 4) прізвище видавця (за попередньою схемою); 5) додатки (якщо такі були); 6) примітки (тут подаються відомості про зміну назви видання із зазначенням номера, в якому сталася зміна; про причини припинення виходу видання тощо); 7) джерела (звідки запозичені відомості, якщо не вдалося виявити самого видання); 8) архівні джерела, якщо такі виявлені під час роботи над списком; 9) наявність видання у бібліотеках.

Доповнюється упорядкована книжка низкою покажчиків: географічним, іменним, хронологічним, типологічним, наявності видань у бібліотеках, скорочень. У географічному покажчику назви міст розміщені за алфавітом. В іменному покажчику прізвища редакторів та видавців часописів перелічені за алфавітом, указуючи ім'я та по батькові (якщо вони відомі) в сучасному українськомовному написанні. Також зазначено номер видання, редактором чи видавцем якого була певна особа. Наприкінці подається список використаних джерел і літератури, опрацювання якої дозволяє глибше розкрити історичне тло зародження та роботи медичних видань, типологічні й тематичні аспекти, внесок у розвиток науки редакторів тощо.

Спеціалізовані медичні періодичні та продовжувані видання, пов'язані з Наддніпрянською Україною, виходили у 26 містах: Київ – 52, Одеса – 35, Харків – 34, Катеринослав – 12, Сімферополь – 10, Херсон – 8, Житомир і Полтава – по 6, Кам'янець-Подільський і Ялта – по 5, Чернігів – 4, Кременчук – 2, Балаклава, Варшава, Вінниця, Єлисаветград, Керч, Миргород, Москва, С.-Петербург, Севастополь, Слов'янськ, Феодосія, Хорол, Хотин – по 1.

4. Головною характеристикою проблемно-тематичного та змістового аспектів контенту спеціалізованої медичної преси є те, що на відміну від інших тогочасних медіа вона зуміла поєднати місцеві, загальнодержавні та загальносвітові факти: насамперед відображався стан розвитку медицини на території, де виходило видання; уміщувалися новини місцевого життя; передруки стосувалися визначних медичних досягнень; наукова комунікація між представниками однієї галузі розвивалася на рівнях розуміння й партнерства; для привернення читацької уваги використовувалась інформація, що допомагала б їм позбавитися фізичних страждань тощо.

Тематика поділялася на теоретико-академічну, практично-лікарську, культурно-просвітницьку, соціальну та суспільно-політичну, а також рекламно-інформаційну.

Найзначніший репрезентант теоретично-академічного змісту – статті та доповіді, в яких оприлюднені факти й зроблені висновки, що в подальшому визнавалися як наукові відкриття і вплинули на розвиток медико-біологічної науки та медико-практичних навичок і знань. До теоретично-академічного змісту відносимо матеріа-

ли, що містять результати теоретичних або клінічних розробок, які можуть стати джерелами для подальших досліджень. Публікації вирізнялися високим науковим рівнем, що підтверджує наявність важливих узагальнень та сформований науковий підхід. Відповідно до функціонального призначення тексти поділялися на оглядові, методологічні, емпірико-фактологічні, теоретичні, пояснювальні, додаткові й мішаного типів. За принципами укладання тексти означаються змістовою насиченістю, професійною значущістю, науковою інформативністю, новизною фактів, змістовою завершеністю, проблемністю, інтертекстуальністю. Серед основних напрямів теоретично-академічного змісту: маловивчені на той час хвороби та нові, оригінальні методи боротьби з ними; теоретичні та практичні розробки, що безпосередньо стосувалися діяльності лікарів-практиків, приват-доцентів, професорів, давали їм можливість стежити за розвитком вітчизняної та зарубіжної медико-біологічної науки; очікування майбутніх змін. Окреме місце відводилося реферативним матеріалам із закордонних видань переважно практичного та науково-теоретичного змісту.

Працюючи на підняття професійних навичок і вмінь медичного персоналу, а також на популяризацію медичних знань у соціумі, спеціалізовані періодичні та продовжувані видання формували зміст матеріалами практично-лікарської тематики. Контент-аналіз показує стабільне домінування саме таких публікацій. Тематично всі медіа багатогалузеві – висвітлювали питання клінічної, профілактичної, загальної, підліткової, теоретичної, практичної та доказової медицини. Характерні ознаки проблематики: збереження та передача інформації про хвороби; диференціація клінічної медицини, виникнення нових медичних спеціальностей; етіологія та патогенез хвороб; методи лікування та профілактики; результати фундаментальних наукових досліджень; медична статистика; «журнали», «протоколи» та «резолуції» різних засідань і нарад; звіти про діяльність ветеринарних лікарів; нові профільні документи; рецензії та реферати тощо. Також практично-лікарську тематику характеризували: запровадження і виконання санітарно-гігієнічних правил; боротьба з поширеними інфекційними хворобами; надання швидкої та невідкладної допомоги; відкриття лікарень; створення жіночих медичних інститутів; боротьба зі знахарством; філантропія в медицині.

Прагнувши заповнювати вільну предметно-тематичну нішу, задовольняти запити споживачів і впливати на становлення інформаційного простору, спеціалізована медична преса не лише спиралася на суто професійні теми, а також зверталася до питань культури, суспільствознавства, політики, стану громадських інституцій тощо. Превалювали теми: проведення реформ; розвиток місцевого самоврядування; питання «народу», «нації», «націоналізму» та підходи до їх вирішення; медицина в роки Першої світової війни; визволення й відродження українського народу, розвій україномовної наукової термінології з усіх галузей медицини. Органічно вписувалась у тематико-змістові рамки спеціалізованої медичної преси письменницька публіцистика.

Реклама на сторінках спеціалізованих медичних періодичних і продовжуваних видань наявна в усі роки їх виходу – із другої половини XIX і до початку XX ст. За концентрацією на певному сегменті аудиторії серед аналізованого контенту переважала селективна реклама, пропонована виробниками та реалізаторами продукції,

а також приватними особами. За предметом рекламної комунікації центральне місце займала реклама товарна та надання різноманітних, насамперед лікарняних та санаторних, послуг. За мотивами виділяються тексти раціональні, емоційні та соціальні. Найголовніше – мотив здоров'я. Звертали увагу видавці й на художньо-технічне оформлення реклами, використовуючи при цьому фотографії, малюнки, рамочки, він'єтки.

Зазначені складові й сформували проблемно-тематичний та змістовий аспекти повноцінного контенту спеціалізованих медичних періодичних і продовжуваних видань Наддніпрянської України другої половини XIX – початку XX ст., що активно впливало на розвиток інформаційного простору.

5. Аналізуючи внесок редакторів, засновників і видавців у виникнення спеціалізованої медичної преси та їх роль у функціонуванні її як сегмента інформаційного простору, передусім потрібно підкреслити – шлях до нинішнього свого стану українська журналістика пройшла разом із тисячами працівників засобів масової інформації (багато з яких невідомі й не були професіоналами у сфері медіа). Тож, обґрунтовуючи питання історії та теорії спеціалізованої преси як окремого сегмента інформаційного простору через виявлення основних закономірностей формування медичних видань Наддніпрянської України другої половини XIX – перших десятиліть XX ст., необхідно наголосити на особливому значенні агентів наукової та практичної діяльності, які, розуміючи необхідність поширення знань і отримання відомостей від інших, брали участь у виробленні та споживанні інформації, що розповсюджувалася відкритими друкованими джерелами, а саме: засновник/редактор/видавець–автор.

Агентами наукової діяльності у медико-біологічній сфері були: студенти, доценти і професори медичних факультетів трьох університетів Наддніпрянської України (Київського, Харківського, Одеського) та Харківського ветеринарного інституту; співробітники науково-дослідних інститутів – Бактеріологічного інституту Харківського медичного товариства, Одеської бактеріологічної станції, Київського бактеріологічного інституту, ветеринарно-бактеріологічних та санітарних лабораторій тощо; члени наукових медичних товариств та інших громадських об'єднань медико-біологічного та ветеринарного спрямування, керівники відділів земств і медичних служб міст.

Групу практиків формували лікарі та фельдшери, які працювали в лікарнях, амбулаторіях та інших медичних закладах; доценти та професори медичних факультетів, які працювали в університетських госпітальних клініках, при різноманітних відділеннях лікарень або займалися приватною практикою; фармацевти й аптекарі; ветеринари – фельдшери та лікарі різноманітних служб (армія, базари, великі заводи та сільські господарства, земства тощо), викладачі ветеринарного інституту, які мали приватну практику чи в державних установах. Поняття «агент наукової та практичної діяльності» містить не лише конкретних людей, а також установи й організації (академічні та медико-санітарні), цілі соціальні інститути.

За умов становлення медицини як науки і практики вони прагнули досягнути найдальші її перспективи наповнення інформаційного простору спеціальними

знаннями. Саме для цього започатковували й часто за власні кошти друкували журнально-газетні видання.

Нами вперше досліджено редакційний досвід представників медико-біологічної науки та практичної гуманітарної і ветеринарної медицини. Саме цією діяльністю вони закладали основи журналістики, формували соціальну комунікацію, розвивали вітчизняний інформаційний простір.

6. Теорію спеціалізованої медичної преси як окремого сегмента вітчизняного інформаційного простору в дисертації обґрунтовано: а) основними закономірностями формування; б) аудиторією, що була не просто споживачем інформації, а оцінювала її, брала активну участь у виробленні, впливала на формування тематики та принципів викладу, відповідно комунікація йшла не в архетипній парі «автор – читач», а в архетипній тріаді «автор – читач – автор» і відбувалася по колу; в) індикаторами інтенсивності, під якими розуміємо систему показників, що фіксують залежність змін інформаційного простору від змін у сегменті спеціалізованих видань, що характеризуються періодичністю, насиченням ринку, тематичною частотністю, міжнауковою комунікацією; г) спільністю технологічних, аудиторних, інформаційних, функціональних та організаційно-редакційних типологічних ознак, що дає підстави спеціалізовані медичні періодичні та продовжувані видання позиціонувати як єдину типологічну групу.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Окремі видання

1. Садівничий В. О. «Відродження розпочинається із гласності...» (Медична преса Наддніпрянської України другої половини ХІХ – початку ХХ ст.) : моногр. / В. О. Садівничий. – Дніпропетровськ : Середняк Т. К., 2015. – 360 с.

Рец.: Рожило М. А. У силовому полі медичної преси / М. Рожило // Журналістика. – 2015. – Вип. 14 (39). – С. 192–195.

2. Медичні періодичні видання Східної України (1860–1920) : покажчик / укл.: В. О. Садівничий, Н. М. Сидоренко, А. М. Волобуєва. – Суми : Сумський державний університет, 2015. – 272 с.

Фахові наукові видання із соціальних комунікацій:

3. Садівничий В. О. Галузеві медичні періодичні видання Києва: проблемно-тематичний зріз / Наталія Сидоренко, Володимир Садівничий // Діалог: Медіа-студії: збірник наук. праць / [ред. кол. : О. В. Александров (голов. ред.) та ін.]. – Одеса : Астропринт, 2010. – Вип. 11. – С. 223–232.

4. Садівничий В. О. Характеристика типоформуючих ознак медичних журналів Східної України ХІХ – початку ХХ ст. / Володимир Садівничий // Діалог: Медіа-студії: збірник наук. праць / [ред. кол. : О. В. Александров (голов. ред.) та ін.]. – Одеса : Астропринт, 2011. – Вип. 12. – С. 263–273.

5. Садівничий В. О. Перший вітчизняний спеціалізований журнал з питань психіатрії / Володимир Садівничий // Діалог: Медіа-студії: збірник наук. праць / [ред. кол. : О. В. Александров (голов. ред.) та ін.]. – Одеса : Астропринт, 2011. – Вип. 13. – С. 274–284.

6. Садівничий В. Діяльність професора А. В. Ходіна в контексті розвитку вітчизняної медичної періодики / Володимир Садівничий // Образ : щорічний науковий збірник / [голова редкол. В. Різун, голов. ред. Н. Сидоренко ; Ін-т журналістики КНУ імені Тараса Шевченка]. – К., 2011. – Вип. 12. – С. 88–94.

7. Садівничий В. Спеціалізована газета «Сезонный листок Словянских минеральных вод» у вітчизняному інформаційному просторі / Володимир Садівничий // Журналістика : науковий збірник / [за ред. Н. М. Сидоренко]. – К. : Ін-т журналістики Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка, 2011. – Вип. 10 (35). – С. 30–39.

8. Садівничий В. До тематичної складової фармацевтичної періодики Східної України початку ХХ ст. / В. О. Садівничий // Держава та регіони. Серія : Соціальні комунікації. – Запоріжжя : ГУ «ЗІДМУ», 2011. – № 1. – С. 89–92.

9. Садівничий В. Галузеві психоневрологічні журнали Східної України другої половини ХІ – початку ХХ ст. / В. О. Садівничий // Держава та регіони. Серія : Соціальні комунікації. – Запоріжжя : ГУ «ЗІДМУ», 2011. – № 3. – С. 104–108.

10. Садівничий В. О. Формування системи курортної преси Східної України в середині ХІХ – протягом перших десятиліть ХХ ст. / В. О. Садівничий // Держава та регіони. Серія : Соціальні комунікації. – Запоріжжя : ГУ «ЗІДМУ», 2012. – № 3. – С. 90–96.

11. Садівничий В. О. Бальнеологічні газети Східної України середини ХІХ – перших десятиліть ХХ століття / Володимир Садівничий // Образ : щорічний науковий збірник / [голова редкол. В. Різун, голов. ред. Н. Сидоренко ; Ін-т журналістики КНУ імені Тараса Шевченка]. – К., 2012. – Вип. 13. – С. 97–101.

12. Садівничий В. О. Павло Ковалевський – редактор і видавець медичної періодики / Володимир Садівничий // Журналістика : науковий збірник / [за ред. Н. М. Сидоренко]. – К. : Ін-т журналістики Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка, 2012. – Вип. 11 (36). – С. 114–123.

13. Садівничий В. О. Дбаючи про збереження і передачу інформації (періодичні та продовжувані видання харківського медичного товариства ХІХ – початку ХХ століть) / В. О. Садівничий // Наукові записки Інституту журналістики : науковий збірник / за ред. В. В. Різуна ; КНУ імені Тараса Шевченка. – К., 2013. – Т. 53. – жовтень–грудень. – С. 179–186.

14. Садівничий В. О. Письменницька публіцистика в контексті періодичних видань вегетаріанської тематики початку ХХ ст. / В. О. Садівничий // Наукові записки Інституту журналістики : науковий збірник / за ред. В. В. Різуна ; КНУ імені Тараса Шевченка. – К., 2014. – Т. 54. – січень–березень. – С. 107–111.

15. Садівничий В. О. Характерні ознаки тематики ветеринарної преси підросійської України середини ХІХ – початку ХХ ст. / В. О. Садівничий // Образ : щорічний науковий збірник / [голова редкол. В. Різун, голов. ред. Н. Сидоренко ; Ін-т журналістики КНУ імені Тараса Шевченка]. – К., 2014. – Вип. 15. – С. 106–115.

16. Садівничий В. О. Формування системи ветеринарної преси підросійської України в середині ХІХ – перших десятиліттях ХХ століття / В. О. Садівничий // Держава та регіони. Серія : Соціальні комунікації. – Запоріжжя : ГУ «ЗІДМУ», 2014. – № 1–2 (38). – С. 121–125.

17. Садівничий В. О. Соціокомунікативні параметри медичної преси підросійської України (середина XIX – початок XX ст.) / В. О. Садівничий // Наукові записки Інституту журналістики : наук. збірник / за ред. В. В. Різуна ; КНУ імені Тараса Шевченка. – К., 2014. – Т. 56. – Лип.–верес. – С. 395–401.

18. Садівничий В. Перші україномовні спеціалізовані медичні журнали Наддніпрянської України: проблемно-тематичні аспекти / В. Садівничий // Вісник Львівського університету : зб. наук. праць. Серія : Журналістика. – Львів : Львівський нац. ун-т імені Івана Франка, 2014. – Випуск 39. – С. 43–56.

19. Садівничий В. «Бюрократія інтелігенції боїться...»: суспільно-політична тематика медичної преси Наддніпрянської України (середина XIX – початок XX ст.) / В. О. Садівничий // Держава та регіони. Серія : Соціальні комунікації. – Запоріжжя : ГУ «ЗІДМУ», 2015. – № 1. – С. 64–71.

20. Садівничий В. О. Індикатори інтенсивності медичної преси Наддніпрянської України кінця XIX – початку XX ст. / В. О. Садівничий // Образ : науковий журнал / [за ред. Н. Сидоренко, О. Ткаченко ; Ін-т журналістики КНУ імені Тараса Шевченка, Сумський державний університет]. – Київ ; Суми, 2015. – Вип. 16. – № 1. – С. 95–105.

21. Садівничий В. О. Видання медико-санітарних бюро губерній як тип спеціалізованої медичної преси / В. О. Садівничий // Вісник Харківської державної академії культури : збірник наукових праць. Серія: Соціальні комунікації. – Харків, 2015. – Випуск 46. – С. 131–141.

22. Садівничий В. О. Типологічна система спеціалізованої медичної преси (на прикладі видань Наддніпрянської України середини XIX – початку XX ст.) / Володимир Садівничий // Журналістика : наук. зб. / [за ред. Н. М. Сидоренко]. – К. : Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка, 2015. – Вип. 14 (39). – С. 32–45.

Наукові видання та збірники іншого фахового спрямування (у галузі філології та історії):

23. Садівничий В. О. Чернігівське періодичне видання «Земский врач» у вітчизняному інформаційному просторі: проблемно-тематичний аспект / В. О. Садівничий // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского: Серія «Филология. Социальные коммуникации». – Т. 23 (62). – 2010. – № 4. – С. 543–548.

24. Садівничий В. О. Степан Коршун – редактор газети / В. О. Садівничий // Сумська старовина. – 2011. – № XXXV. – С. 137–143.

Зарубіжні періодичні та продовжувані видання

25. Sadiwnyčyj V. Medizinische Periodika in der südlichen linksufrigen Ukraine des 19. – Anfang des 20. Jh.s als bedeutende Kulturkomponente / Volodymyr Sadiwnyčyj // Jahrbuch «Dialog der Sprachen – Dialog der Kulturen. Die Ukraine aus globaler Sicht» / [Herausgegeben von Olena Novikova, Peter Hilkes, Ulrich Schweier]. – Verlag Otto Sagner, München – Berlin, 2013. – P. 889–904. (Щорічний науковий збірник «Діалог мов – діалог культур. Україна і світ»).

26. Садівничий В. А. Проблемно-тематические особенности медицинских журналов Харьковской губернии (XIX – начало XX вв.) / В. А. Садівничий // Журналист. Социальные коммуникации. – 2013. – № 2 (10). – С. 142–151.

27. Садовничий В. А. Информационные признаки типологической системы медицинской прессы Надднепрянской Украины XIX – начала XX веков / Владимир Садовничий // *Vector European : Revista de sekretari socio-umanistice.* – № 1. – 2014. – С. 147–150.

28. Sadiwnyčyj V. Polish national medical minority in the cultural and social communicative life of Ukraine in the second half of XIX-beginning of XX centuries / Volodymyr Sadiwnyčyj // *Jahrbuch «Dialog der Sprachen – Dialog der Kulturen. Die Ukraine aus globaler Sicht»* / [Herausgegeben von Olena Novikova, Peter Hilkes, Ulrich Schweizer]. – Verlag Otto Sagner, München – Berlin, 2015. – P. 603–610. (Щорічний науковий збірник «Діалог мов – діалог культур. Україна і світ»).

29. Садівничий В. О. Періодичні та продовжувані видання наукових медичних товариств підросійської України (друга половина XIX – початок XX ст.) / Володимир Садівничий // *Ukrainikca VI : Současná Ukrajínistika: Problémy jazyka, literatury a kultury* // *Sbornik vědeckých článků.* – Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2014. – P. 477–481.

Зарубіжні матеріали конференцій

30. Садовничий В. Научная журнальная коммуникация в психоневрологии Восточной Украины второй половины XIX – начала XX ст. / Владимир Садовничий // *Социально-психологические вызовы современного общества. Проблемы. Перспективы. Пути решения : материалы I Международ. науч.-практ. конф. ф-та психологии, рекламы и связей с общественностью.* – Брянск : РИО БГУ, 2012. – С. 166–172;

31. Садовничий В. Специализированные стоматологические издания Одессы начала XX столетия / Владимир Садовничий // *Гісторія журналістики : уроки минула і практика сучасних СМІ : матеріялы Міжнар. навук.-практ. канф., 19–20 крас. 2013 г., Мінск / пад загул. рэд. канд. філал. навук дац. П. Л. Дарашчонка.* – Мінск : Выд. цэнтр БДУ, 2013. – С. 190–194;

32. Садовничий В. А. Иван Сикорский – редактор и издатель специализированного медицинского журнала // *Развитие региональной журналистики: от первой газеты до Интернета : мат. Междунар. заочн. науч. конф. / под ред. Г. С. Белолипской.* – Астрахань : Астраханский государственный университет, Изд. дом «Астраханский университет», 2013. – С. 64–71;

Наукові збірники та матеріали конференцій:

33. Садівничий В. О. Військово-медична спеціалізована преса XIX – початку XX століть на території Київського військового округу / Володимир Садівничий // *Воєнна історія Сіверщини та Слобожанщини. Наук. збірник: матеріали Всеукраїнської наукової військово-історичної конференції. Харків, 15 грудня 2010 р. / М-во оборони України, Національний військово-історичний музей України, Харківський університет повітряних сил ім. І. Кожедуба, Харківський інститут управління ; відп. ред. Горелов В. І., Денисюк Ж. З., Непота І. В. – К., 2010. – С. 120-124.*

34. Садівничий В. О. Иван Луценко в історії вітчизняної медичної преси / В. О. Садівничий // *Матеріали VII Всеукр. навк.-практ. конф. «Журналістська освіта на Сумщині: набутки й проблеми» : зб. навк. праць / уклад.: О. Г. Ткаченко, В. О. Садівничий.* – Суми : Сумський держ. ун-т, 2011. – С. 5–10.

35. Садівничий В. О. Тематична складова та проблематика галузевої медичної періодики Харківської губернії XIX – початку XX століть / В. О. Садівничий // Регіональні ЗМІ: історія, сучасний стан та перспективи розвитку : матеріали II Міжнар. наук. конф. : у 3 т. / відп. ред. В. М. Галич. – Т. II. – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2012. – С. 131–143.

36. Садівничий В. О. Микола Рязанцев і розвиток наукової медичної комунікації у XIX – на початку XX ст. / В. О. Садівничий // Журналістська освіта на Сумщині: набутки й проблеми : матеріали Дев'ятої всеукр. наук.-практ. конф. (Суми, 5–6 червня 2012 р.) / уклад. О. Г. Ткаченко. – Суми : Сумський державний університет, 2013. – С. 25–30.

37. Садівничий В. О. Перше спеціалізоване періодичне видання з питань гомеопатії в Україні / Володимир Садівничий // Українська періодика : історія і сучасність : доп. та повідом. одинадцятої Всеукр. наук.-теорет. конф. (Львів, 29–30 листоп. 2013 р.) / Нац. акад. наук України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника, НДІ пресознавства ; за ред. М. Романюка. – Львів, 2013. – С. 72–78.

38. Садівничий В. О. Проблемний комплекс науково-популярної тематики медичного спрямування газетної періодики Сумщини 1917–1919 років / В. О. Садівничий // Конотопський краєзнавчий збірник : Випуск I / [упоряд. Н. О. Леміш, В. Б. Звагельський]. – Суми ; Конотоп : Сумський державний університет, 2013. – С. 133–137.

39. Садівничий В. О. «Хроніки...» та «Сведения...» як тип спеціалізованого професійного земського ветеринарного видання / В. О. Садівничий // Журналістська освіта на Сумщині: набутки й проблеми : матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф. (Суми, 14–15 травня, 2014 р.) / уклад. О. Г. Ткаченко. – Суми : Сумський державний університет, 2014. – С. 62–71.

40. Садівничий В. О. Польська медична еліта у формуванні вітчизняної спеціалізованої періодики XIX – початку XX ст. / В. О. Садівничий // Україна-Польща: діалог культур в контексті Євроінтеграції : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 25–27 вересня 2014 р.). – Запоріжжя, 2014. – Т. II. – С. 146–148.

41. Садівничий В. О. Постаті видатних мікробіологів та імунологів у вітчизняній соціальній комунікації кінця XIX – початку XX століть / В. О. Садівничий // Журналістика. Філологія. Медіаосвіта : збірник наукових праць. – Полтава, 2014. – С. 187–192.

42. Садовничий В. А. «Труды...» как вид научных медицинских изданий / В. А. Садовничий // Медиа в современном мире. 54-е Петербургские чтения: тезисы Междунар. науч. форума 23–24 апреля 2015 г. / отв. ред. В. В. Васильева. – СПб. : Институт «Высш. шк. журн. и масс. комм.» СПбГУ, 2015. Электронный сборник. – Режим доступа: <http://jf.spbu.ru/conference/5385/5390.html>.

АНОТАЦІЯ

Садівничий В. О. Становлення вітчизняного інформаційного простору в сегменті медичної преси Наддніпрянської України XIX – початку XX століть: типологія, функціонально-змістові особливості, комунікативно-прагматичні складники. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук із соціальних комунікацій за спеціальністю 27.00.04 – теорія та історія журналістики. – Інститут журналістики, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України. – Київ, 2015.

Досліджено закономірності формування в інформаційному просторі Наддніпрянської України другої половини XIX – початку XX ст. спеціалізованих медичних періодичних і продовжуваних видань. Виявлено основні тенденції їх структуризації і функціонування; бібліографовано 186 одиниць, уведено їх як об'єкт до сфери наук із соціальних комунікацій. Подано авторське визначення понять «спеціалізовані медичні періодичні та продовжувані видання», «спеціалізований медичний інформаційний простір». Проаналізовано проблемно-тематичні та змістові особливості контенту, комунікативно-прагматичні складники спеціалізованої інформації. Визначено індикатори інтенсивності спеціалізованої комунікації, розроблено принципи типологічних характеристик. Запропоновано обґрунтування теорії спеціалізованої медичної преси. Галузь наукової та практичної діяльності з позицій історії та теорії журналістики розглянуто як структурний елемент соціальних комунікацій.

Ключові слова: соціальна комунікація, журналістика, інформаційний простір, спеціалізоване видання, типологія, тематика, зміст, медицина.

АННОТАЦИЯ

Садовничий В. А. Становление отечественного информационного пространства в сегменте медицинской прессы Надднепрянской Украины XIX – начала XX веков: типология, функционально-смысловые особенности, коммуникативно-прагматические составляющие. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора наук по социальным коммуникациям по специальности 27.00.04 – теория и история журналистики. – Институт журналистики, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Министерство образования и науки Украины. – Киев, 2015.

В научной работе комплексно исследуются основные закономерности формирования в информационном пространстве Надднепрянской Украины второй половины XIX – начала XX в. специализированных медицинских периодических и продолжающихся изданий. Выявляются основные тенденции и закономерности их структуризации и функционирования, типологические, проблемно-тематические и содержательные составляющие.

Впервые введены в научный обиход понятия «специализированные медицинские периодические и продолжающиеся издания», «специализированное медицинское информационное пространство» и представлено их авторское определение.

Говоря о специализированных медицинских периодических и продолжающихся изданиях, мы подразумеваем прессу, которая: а) предназначалась для людей

одной, медико-биологической, сферы деятельности; б) включала в контент информацию преимущественно из научной, научно-популярной и практической сфер о нормальных и патологических процессах в организме, различных заболеваниях, патологических состояниях, методах их предупреждения и укрепления здоровья человека; в) отличается специфичностью целевого назначения и предназначалась для удовлетворения информационных запросов своей целевой аудитории.

Основываясь на анализе каталогов Национальной библиотеки Украины им. В. Вернадского НАН Украины, Национальной научной медицинской библиотеки Украины, Харьковской государственной научной библиотеки им. В. Г. Короленко, Одесской национальной научной библиотеки, Российской национальной библиотеки (Санкт-Петербург), научно-справочной библиотеки Центральных государственных архивов Украины, а также на анализе данных ряда научных и библиографических источников и т. п., мы зафиксировали, описали, проанализировали и ввели в научный оборот 186 специализированных медицинских периодических и продолжающихся изданий. В период с 1860-го по 1920 год, что обусловлено хронологическими рамками исследования, такая пресса издавалась в 9 губерниях Надднепрянской Украины (Волынской, Екатеринославской, Киевской, Подольской, Полтавской, Таврической, Харьковской, Херсонской, Черниговской).

Исследовано, что главной характеристикой тематически-содержательного и функционального аспектов контента изучаемой прессы является то, что специализированным медицинским изданиям удавалось, в отличие от других медиа того времени, согласовывать местные, общегосударственные и общемировые факты. В первую очередь получало отражение состояния развития медицины того региона, где выходили издания; публиковались новости местной жизни; перепечатки касались только выдающихся медицинских достижений; коммуникация между представителями одной отрасли развивалась на уровне понимания и партнерства; размещались сведения, которые привлекали людей тем, что могли бы им помочь избавиться от физических страданий и продлить жизнь. Тематика делилась на теоретико-академическую, практически-врачебную, культурно-просветительскую, социальную и общественно-политическую, а также рекламно-информационную.

Нами показано, что на принципы типологических характеристик специализированных медицинских изданий решающее влияние оказывал характер их взаимодействия с профессиональной сферой, а в основе типологической системы находились два базисных принципа: аудиторный фактор и цели коммуникационной деятельности. Таким образом, типоформирующими являлись технологические, аудиторные, информационные, функциональные, организационно-редакционные признаки. Их общность позволяет специализированные медицинские периодические и продолжающиеся издания позиционировать как единую типологическую группу.

Путем анализа среды функционирования данных медиа определены индикаторы интенсивности специализированной прессы: система показателей, фиксирующих зависимость изменений информационного пространства от изменений в сегменте специализированных изданий, характеризующихся периодичностью, насыщением рынка, тематической частотностью, межнаучной коммуникацией.

Исследованы также издательско-организационная, редакторская и журналистская деятельность ученых-медиков и практикующих врачей различных отраслей. В роли издателей, учредителей и редакторов выступило более 180 человек. Среди них доктора наук и профессора, заведующие кафедрами и председатели различных общественных организаций медицинского направления, руководители отделов земств и медицинских служб городов, фармацевты и практикующие врачи. Значительное влияние на развитие специализированных медиа оказали авторы указанных изданий, от которых в основном зависели форма подачи материалов, тематическая составляющая, географические границы охвата информацией и т. п.

Доказано, что направленность специализированного медицинского информационного пространства зависит от решения задач институциональной системы здравоохранения путем обеспечения коммуникативных функций отрасли.

Ключевые слова: социальная коммуникация, журналистика, информационное пространство, специализированные издания, типология, тематика, содержание, медицина.

ANNOTATION

Sadivnychy V. O. The formation of the national information space in the medical press segment of Naddniprovska Ukraine in XIX – early XX centuries: typology, functional and semantic features, communicative and pragmatic components. – Manuscript.

The thesis for the degree of Doctor of Science of Social Communications, specialty 27.00.04 – theory and history of journalism. – Institute of Journalism, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2015.

The regularities of formation in the information space of specialized medical periodicals and serials of Naddniprovska Ukraine in the second half of XIX – early XX centuries are under research. The basic tendencies of their structuring and functioning are studied; the bibliography of 186 units is given, introducing it as an object of investigation in Science of Social Communications. The author's definitions of «specialized medical periodicals and serials (prolonged publications)», «specialized medical information space» are posted. The problem-thematic and semantic features of the content, and also communicative-pragmatic components of specialized information are under analysis. Intensity indicators of specialized communication are defined, principles of typological characteristics are developed. Justification of the theory of specialized medical press is introduced. Areas of scientific and practical activities within the history and theory of journalism is considered as a structural element of social communications.

Keywords: social communication, journalism, information space, specialized publication, typology, theme, content, medicine.

Підписано до друку 12.01.2016.
Формат 60x90/16. Папір офс.
Авт. арк. 1,9. Обл.-вид. арк. 1,92. Ум. друк. арк. 2,25.
Тираж 100 пр. Зам. № 24.

Видавець і виготовлювач
Сумський державний університет,
вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру ДК № 3062 від 17.12.2007.